

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Alenka Unk

IDEOLOŠKA STRUKTURA USTAVE REPUBLIKE SLOVENIJE

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Alenka Unk

Mentor: red. prof. dr. Igor Lukšič

IDEOLOŠKA STRUKTURA USTAVE REPUBLIKE SLOVENIJE

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

»Le secret douloureux des
Dieux et des rois: c'est que
les hommes sont libres. Ils
sont libres, Egisthe. Tu le
sais, et ils ne le savent pas.«

Jupiter v Les mouches, J. P.
Sartre

»ex pluribus unum«

mami
za vse

À Olivier qui m'a donné des ailes.
Metki, ker brez nje to delo nikoli ne bi bilo dokončano.
Četrtkovi, zaradi katere bolje razumem samo sebe in druge.
Mateji, ker najbolje razume prvo posvetilo.
Očiju, ki mi je vcepil ljubezen do jezika.
Dedku Ivanu, politologu in diplomatu, čigar miselno gibčnost sem vedno globoko občudovala. Dedku Jojetu, ki ga neizmerno pogrešam.
Babicama, najmočnejšima ženskama, kar jih poznam, in
Heleni, ki se jima močno približa.
Mentorju prof. dr. Igorju Lukšiču, ki se mu od srca zahvaljujem za pomoč,
podporo in izjemno hitro odzivnost.
Andreji, Stašu, Dejanu in Urški, ker brez dela ni jela.

KAZALO

1. UVOD	1
2. METODOLOŠKI OKVIR	2
2.1 Predmet in cilji naloge	2
2.2 Hipotezi	2
2.3 Uporabljene metode	2
3. USTAVA	3
3.1 Pojem ustave	3
3.2 Kratek zgodovinski pregled razvoja koncepta ustave	5
3.3 Razvoj slovenske ustave	8
4. POLITIČNE DOKTRINE	18
4.1 Kaj je doktrina	18
4.1 Pregled najpomembnejših političnih doktrin	19
4.1.1 Liberalizem	19
4.1.2 Konservativizem	21
4.1.3 Socializem	24
4.1.4 Korporativizem	Error! Bookmark not defined.
4.2 Politične doktrine v Sloveniji skozi čas	29
5. MODELI POLITIČNIH DOKTRIN V SLOVENSKI USTAVI	35
6. ANALIZA	37
7. SKLEP	49
8. LITERATURA IN VIRI	51

1. UVOD

Ustava. Pojem zveni mogočno in je tesno povezan z idejo države kot okvirja dobro organizirane skupnosti ljudi, ki jim zagotavlja sorazmerno varen in predvsem predvidljiv prostor za življenje, ustvarjanje in doseganje raznovrstnih ciljev. V demokratičnih ureditvah pomeni oporo obrambe interesov skupnosti in posameznikov, ki jo sestavljajo, pred močnimi posamezniki in skupinami, ki jih vodijo partikularni interesi.

Ne glede na to, ali na ustavo gledamo kot na najvišji pravni akt neke države ali pa kot na utelešenje političnega konsenza, ki so ga dosegli pomembni politični akterji v njej, je temeljni akt, ki odseva vrednote in stanje duha v družbi, ki si prizadeva zagotoviti legitimen red.

Noben človek ni osamljen otok in tudi nobena moderna država ni neodvisna od dogajanja v soseščini in širše po svetu. V slovenskem primeru se je to pokazalo tudi s tem, da je morala država zaradi zunanjepolitičnih okoliščin spremeniti svoj temeljni pravni akt v delu, ki je večini tujcev preprečeval pridobivanje lastninske pravice na zemljiščih v državi, pozneje pa ga prilagoditi še potrebam povezovanja v mednarodne organizacije.

Za politologa je podrobno branje ustave z zornih kotov različnih teorij ob upoštevanju zgodovinskega okvirja poseben izziv. Pravi pomen suhoparnega kratkega besedila, ki je značilno za moderne pisane ustave, je razviden šele, če ga znamo umestiti v njegov politični, zgodovinski, moralni, kulturni in družbeni kontekst. Kot je dejal Proust, na resnični raziskovalni odpravi ne vidimo novih pokrajin, ampak gledamo z novimi očmi. Odločila sem se, da s tem diplomskim delom na slovensko ustavo pogledam skozi kalejdoskopska očala političnih doktrin.

2. METODOLOŠKI OKVIR

2.1 Predmet in cilji naloge

Cilj naloge je imeti podroben vpogled v strukturo in vsebino slovenske ustave z vidika njene ideološke zgradbe. Na podlagi njene sedanje vsebine in zgodovine njenega nastanka želim raziskati, katere politične doktrine so v njej pustile svoje sledove.

2.2 Hipotezi

Diplomsko nalogo bom razvijala na podlagi naslednjih dveh hipotez:

1. Ustava Republike Slovenije je v osnovi liberalna ustava.

Kljub svoji liberalni podlagi pa vsebuje tudi elemente drugih doktrin, zato se moja druga hipoteza glasi:

2. Ustava Republike Slovenije pod vplivom zgodovinskih okoliščin in ustavnopravnega razvoja vsebuje elemente konservativizma, socializma in korporativizma.

2.3 Uporabljene metode

Za preverjanje hipoteze diplomskega dela bom uporabila deskriptivno metodo, metodo zbiranja, analize in interpretacije primarnih virov (kot so ustava in zakoni) ter metodo zbiranja, analize in interpretacije sekundarnih virov (kot so knjige, strokovni in časopisni članki). Kot vir potrebnih podatkov oziroma pot do njih bom uporabila tudi internet. Celotna naloga bo zasnovana na podlagi opisne metode v povezavi z zgodovinskorazvojno in primerjalnozgodovinsko analizo.

3. USTAVA

3.1 Pojem ustave

Vsaka politična skupnost je vedno povezana z naravno in nujno konstitucijo, ki predstavlja samo zgradbo njene organizacije in tistega nujnega reda, ki izvira iz imenovanja suverene oblasti in organov, ki to oblast uveljavljajo. Prav zato, ker je ustava vgrajena v sleherno družbo, moramo ločevati znanstveno presojo potez, ki so značilne za vsako ustavo po njeni oblični in vsebinski plati od ideološke presoje o tem, katera ureditev je »ustavna« in katera ne. S pravnega vidika imajo tako vse države, tudi absolutistične države sedemnajstega in totalitarne države devetnajstega stoletja, svojo ustavo, in sicer do te mere, kolikor je molče ali izrecno v veljavi temeljni predpis, ki podeljuje suvereno oblast zapovedovanja. (prim. Matteucci 1999: 230)

Ustava je tako skupek doktrin in praks, ki skupaj tvorijo temeljna organizacijska načela politične skupnosti. Ponekod, kot to na primer velja za Slovenijo, ima obliko posamičnega pisnega dokumenta, v nekaterih primerih, med katerimi je najbolj znana ureditev Velike Britanije, pa gre za zbirko listin, predpisov in tradicionalnih praks, ki je splošno sprejeta kot materija najvišjega pravnega reda.

Osnovna ideja o ustavi in ustavnosti izvira iz antične Grčije, posebno iz spisov Aristotela, ki se je z njo ukvarjal na sistematični, teoretični, normativni in opisni ravni. S pomočjo svojih učencev je zbral in proučil zgodovino 158 grških držav in njihovo ustavno ureditev. (Goričar 1959: 56) Aristotel je grško besedo za ustavo (politeia) uporabljal na več različnih načinov. Najpreprosteje jo je opredelil kot ureditev javnih funkcij v polisu (državi). V opisnem pomenu besede ima zato ustavo prav vsaka država ne glede na to, kako dobro urejena. (prim. Encyclopedia Britannica)

Teorije, ki se ukvarjajo s pojmom ustave, ločijo med formalno in materialno opredelitvijo ustave. Formalni pojem izraža stopnjo pravne veljave, ki ji pripada kot pravnemu aktu,

materialna opredelitev pa se nanaša na vsebino pravnih pravil, ki jih ustava zajema ali pa bi jih vsaj morala zajemati.

Ustava je po svoji pravni moči najvišji pravni akt in kot takšna izhodišče, iz katerega izhajajo vsi zakoni in drugi splošni predpisi, po svoji vsebini pa temeljni pravni akt, ki se razen določb o državni ureditvi ter temeljnih človekovih pravicah in svoboščinah praviloma ne uporablja neposredno. Takoj ko začnemo proučevati več kot le zgradbo ustave ter se začnemo ubadati z njeno klasifikacijo in tipologijo, pa se nujno vpletejo vrednostne sodbe, na podlagi katerih izoblikujemo merila za razlikovanje med posameznimi ustavami in njihovo razvrščanje, na tej stopnji pa jo že proučujemo s stališča politologije in sociologije.

Ustava kot politični akt

Ustava je politični akt predvsem po volji ustavodajalca, ki jo sprejme ter opredeli njena izhodišča in cilje. (Kocjančič 1998: 25). Njena politična dimenzija se najbolj jasno kaže v vsebini preambule, ki sestavlja njen uvodni del, pisan v ideološko-političnem jeziku brez členov, ustavodajalec pa navaja, po čigavi volji in v kakšnih družbenih razmerah jo sprejema ter označuje cilje, ki jih namerava doseči. Med te lahko uvrsti izrazita ideološka in politična načela, kot so na primer smernice o razvoju družbe v smeri komunizma po ustavah iz leta 1974. S političnimi in pravnimi načeli, ki izražajo politično voljo zakonodajalca, se sicer praviloma začenja tudi normativni del ustave, vendar pa so ta pisana v členih, v obliki pravnih norm in imajo pravno naravo. (prim. Kocjančič 1998: 26) Po drugi strani imajo izrazito politično naravo tudi druge določbe v normativnem delu ustave, saj določajo ali pa vsaj izražajo ustroj družbe, tako da jo lahko obravnavamo kot utelešenje najvišjega možnega konsenza vseh vplivnih političnih akterjev v določeni družbi v določenem trenutku.

Ustava v sociološkem pomenu

Politična načela in pravne norme, ki jih vsebuje ustava, so z vidika sociologije izraz družbenih potreb in interesov ter vrednot, ki jih oblikujejo državljani v medsebojnih odnosih in jih na podlagi ustave bolj ali manj učinkovito v medsebojnih odnosih tudi uresničujejo. V sociološkem pomenu ima ustava dve razsežnosti, to je ustavo kot izraz družbenih odnosov, ki izhaja iz življenja (*life in law*), in ustavo, kot se uresničuje v življenju kot praksi (*law in life*). (Kocjančič 1998: 28)

3.2 Kratek zgodovinski pregled razvoja koncepta ustave

Že pred tisočletji so obstajale močne teritorialne tvorbe, ki jih lahko štejemo za države, saj so imele lastno ozemlje,

*ibi societas ibi ius –
kjer je družba, je pravo*

prebivalstvo, organizacijo in pravila, ki so urejala življenje v njih. Med njimi so bile na primer Kitajska, Mongolija, Indija, države na Bližnjem vzhodu in v Egiptu. Najstarejši zakonik, za katerega vemo na podlagi zgodovinskih zapisov, je okoli leta 2300 pr. n. št. izdal sumerski kralj Urukagina iz Lagaša in je najstarejši prototip pravne ureditve vladavine. Samega dokumenta sicer niso nikdar odkrili, vendar je znano, da je državljanom zagotavljal določene pravice. Tako je na primer vdove in sirote oprostil plačevanja davkov ter revne ščitil pred oderuštvom bogatih. Sledile so mnoge državne ureditve, v katerih so veljali pisani zakoni. Eden najbolj znanih je babilonski Hamurabijev zakonik. Okoli leta 1450 pr. n. št. so Hetiti že imeli zakon o prestolonasledništvu, ki ga lahko štejemo za prvi ustavni zakon. Navedel je, da je bil izdan zato, da bi preprečil krvave zarote zaradi nasledstva prestola. Plemstvu je dajal pravico do upora kralju in celo do njegove usmrtitve, če je bil ta nasilen. (Šnuderl 1962: 8)

Leta 621 je pisar po imenu Drakon zapisal zakone mestne državnice Atene, ki so prav kruto za vsak prekršek predpisovali smrtno kazen. Atenski državnik Solon je v okviru gospodarskih, političnih in pravnih reform leta 594 ustvaril novo ustavo, ki jo je znova reformiral Kleisten in z njo atensko ureditev postavil na demokratične temelje. Med prvimi misleci, ki so razlikovali med pravom in ustavnim pravom, je bil Aristotel (okrog 350 pr. n. št.) s svojimi poskusi klasifikacije različnih vrst vladavine. Za najboljšo ureditev javnih funkcij v polisju je štel mešano ustavo. Takšna *politeia* (ureditev, v kateri ena oseba, nekaj posameznikov ali mnogi vladajo *v interesu vsega polisa*), bi vsebovala monarhične, aristokratske in demokratične elemente. Državljan bi, potem ko bi se naučili ubogati, imeli priložnost sodelovati v oblasti, vendar pa bi bil ta privilegij na voljo samo državljanom, ne pa tudi nedržavljanom, med katere so spadali sužnji. Aristotel je namreč nekatere ljudi štel za naravne sužnje.

Pod vplivom rimskega prava se je pojem ustavnosti razširil na splošno enakopravnost, univerzalno zakonitost in zakonsko hierarhijo. Razliko med ustavo (*politeia*) in zakoni (*nomoi*) ter kratkotrajnejšimi dokumenti, ki jih lahko opišemo kot vsakodnevno politiko (*psēphismata*), je začrtal že Aristotel. Za slednje je predvidel možnost pogostega spreminjanja

na podlagi glasovanja zbora državljanov, *nomoi* pa naj bi veljali dlje časa. Stari Rimljani so vseobsegajoči racionalni zakon narave šteli za večni okvir, s katerim se morajo skladati vse ustave, zakoni in politike.

Kršćanstvo je ta koncept prilagodilo tako, da je krščanskega boga štelo za edinega vladarja sveta, čigar zakone je bilo treba spoštovati, kristjani pa so morali svoja tuzemska mesta oblikovati po modelu božjega mesta.

Japonska Ustava sedemnajstih členov, ki naj bi jo leta 604 napisal princ Shotoku, je primer zgodnje azijske ustave. Pod vplivom budističnih nauk se dokument bolj osredotoča na vprašanja družbene morale kot na same državne institucije. Še eden izmed pomembnih zgodnjih spisov je Medinska ustava, ki jo je leta 622 oblikoval prerok islama, Mohamed.

»Ustna« ustava plemena ameriških Indijancev Irokezov je po ocenah nastala med letoma od 1090 do 1150 in je po mnenju nekaterih deloma prispevala k duhu ameriške ustave.

V Angliji je z razglasitvijo listine svobošćin kralja Henryja I. leta 1100 kralj prvič postal odgovoren za svoje ravnanje s plemstvom in cerkvenimi dostojanstveniki, ta zamisel pa je bila nato razširjena in dopolnjena v znamenitem dokumentu Magna Charta iz leta 1215. Njen najpomembnejši, 39. člen se je nanašal na »*habeas corpus*«, ki določa, da kralj ne sme nikomur odvzeti prostosti, ga izgnati ali usmrtiti brez predhodnega sodnega postopka.

Okrog leta 1240 je koptski egiptovski krščanski pisec Abul Fada'il Ibn al-'Assal v arabščini napisal Fetha Negest. Ibn al-Assal je svoje zakone spisal deloma na podlagi apostolskih spisov in deloma na podlagi starih bizantinskih zakonov, predvsem Justinijanovega zakonika. Dokument je bil prvič dokazano v rabi kot ustava, torej najvišji zakon v državi, v Sarsa Dengel od leta 1563 naprej. Fetha Negest je ostal najvišji etiopski zakon do leta 1931, ko je Haile Selassie I. podpisal prvo ustavo modernega tipa.

Najstarejša zapisana ustava kakšne obstojeće dežele je verjetno ustava San Marina. Listina *Leges Statutae Republicae Sancti Marini*, leta 1600 napisana v latinščini, je sestavljena iz šestih knjig. Prva ureja položaj državnih organov, druge pa obravnavajo kazensko in civilno pravo ter sodne postopke. Ustava je bila napisana na podlagi mestnega statuta *Statuti Comunali* iz leta 1300 in do danes ostaja temeljni veljavni zakon.

Massachusetts je svojo ustavo sprejel leta 1780, še pred ratifikacijo Pogodbe o konfederaciji (Articles of Confederation) in ustave ZDA. Najverjetneje je najstarejša še veljavna nominalna ustava, torej dokument, v katerem je navedeno, da gre za ustavo. Na ameriško ustavo, ratificirano leta 1789, je vplival britanski ustavni sistem, poleg njega pa misli piscev, kot so Polybius, Locke, Montesquieu in drugi. Listina je postala izhodišče pozneje sestavljenih kodificiranih ustav in se šteje za najstarejšo sodobno, nacionalno, kodificirano ustavo na svetu.

(povzeto po Šnuderl, Wikipedia in Encyclopedia Britannica)

Kaj naj ureja sodobna ustava?

Prve ustave so predvsem želele omejiti vrhovno oblast (monarha), tako da so priznale določene »nedotakljive«, »neodtujljive« ali »temeljne« pravice in svoboščine posameznika. Totalitarne države dvajsetega stoletja ogrožajo državljane na podoben način kot srednjeveški suvereni, po obsegu kratenih svoboščin morda še bolj. Zato je ustavno varstvo človekovih pravic še vedno, ali ponovno, prvi cilj »zadnjega vala« ustavodajalcev pri narodih Vzhodne Evrope. Drugo glavno vprašanje klasičnih in sodobnih ustav pa je določanje organov, ki naj izvajajo oblast v imenu države, ter ureditev njihovih pristojnosti, organizacij in medsebojnih razmerij. (prim. Jambrek 1992: 296)

3.3 Razvoj slovenske ustave

»Pred mnogimi stoletji, ko so slovenske vojvode ustoličevali na Gosposvetskem polju, je protokol ceremoniala zahteval, da so njihov prevzem oblasti potrdili ljudje, ki naj bi jim vladali. Vrednote, ki so navdahnile to prastaro ceremonijo, so prav gotovo temelj zahodne politične tradicije – namreč, da pooblastila oblasti izvirajo iz pristanka tistih, ki jim vladajo.« (Bill Clinton, Dodatek 2)

Ustava Republike Slovenije (t. i. božična ustava) je bila sprejeta 23. decembra 1991 z več kot dvotretjinsko večino vseh poslancev, s strani vseh treh zborov Skupščine Republike Slovenije – družbenopolitičnega zbora, zbora občin in zbora združenega dela. Istega dne je bila razglašena in je stopila v veljavo. (Ribičič 1992: 62) S to ustavo se je začelo novo poglavje slovenskega ustavnega razvoja, ki se je začel pred več kot tisočletjem, s prvo znano slovansko državo.

V sedmem stoletju so na tem prostoru samostojno živeli Slovani, ki so bili kot skupnost podrejeni vodstveni vojaškopolitični vlogi Avarov, s katerimi so bili v razmerju vojaškega zavezništva oziroma občasne vojaške podrejenosti. V sicer rodovni družbi je nastal nov družbeni stan kosezov, ki so sestavljali vojaško spremstvo vrhovnega kneza ter uživali poseben moralni in politični ugled. (prim. Prunk 2002) *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (Spreobrnitev Bavarcev in Karantancev), latinski spis, ki je leta 871 nastal v okolici salzburškega nadškofa, poroča o *prvi državi* pri Slovanih sploh – o slovenski Karantaniji (Vilfan 1991: 43). Isto tvorbo Prunk imenuje *protodržava*. Konverzija med drugim prvič precej nedvoumno omenja ustoličevanje karantanskih knezov oziroma vojvod.

Do 13. stoletja sta bili imeni Karantanija in za njene prebivalce Karantanci prvi v virih zapisani imeni za današnje Slovence. Karantanci so v svoji pretežno še rodovni družbi volili svojega kneza v posebnem obredu na knežjem kamnu na Krnskem gradu, ki je bil središče države. Knez je moral pred vsemi svobodnimi prebivalci priseči, da bo spoštoval ljudsko voljo, pravice ljudstva in jih branil. Šele tedaj mu je kmet ali kosez, ki je sedel na knežjem kamnu (to je bila baza jonskega stebra iz nekdanjega antičnega Virunuma iz soseščine Krnskega gradu), odstopil svoj sedež, knez pa mu je dal za odkup konja in marogastega bika.

Takega obreda niso tedaj poznali nikjer drugje v Evropi, ohranil pa se je še dolga stoletja po izgubi slovanske politične samostojnosti v visoki srednji vek, ko je v fevdalni vojvodini Koroški vladala nemška aristokracija. Tudi v tem času je obred ustoličevanja deželnega vojvode potekal v slovenskem jeziku in bil tako zanimiv, da ga je zapisalo več kronistov od 12. do 14. stoletja. Nekatere od teh srednjeveških kronik je poznal francoski parlamentarec in profesor prava Jean Bodin. V 16. stoletju je koroški obred v svojem politološkem delu *Six Livres de la République* (Šest knjig o republiki, 1577) opisal kot demokratični akt postavitve vladarja. Delo Jeana Bodina je vzbudilo zanimanje pravnikarja in politika, očeta ameriške ustave Thomasa Jeffersona, poznejšega tretjega predsednika ZDA. (prim. Prunk 2002: 18)

Karantanska država je kot samostojna tvorba živela do sredine osmega stoletja, nato pa je preteklo več kot tisoč let, preden se je večji del Slovencev organiziral v nacionalno enoto, ki je vstopila v Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov.

K prebujanju narodne ideje je veliko pripomogla francoska revolucija in tudi Slovenci so bili pod Napoleonovo vlado prvič zopet združeni v eno samo upravno celoto. Po koncu Ilirskih provinc so bili Slovenci spet razdeljeni, ideja o narodni združitvi pa je ostala.

Po februarški revoluciji 1848 v Franciji je na Dunaju prišlo do nemirov (marčni dnevi). Metternich je moral odstopiti, vlada pa je obljubila svobodo tiska in združevanja, ustanovitev narodne straže in ustavo. Ker objavljena ustava ni zadovoljila ljudstva, so v maju izbruhnili novi nemiri, dvor je zbežal v Innsbruck, nato pa je bila sklican ustavodajni državni zbor. (Kranjec 1932: 67) Slovenci so po razglasitvi ustave sicer ustanovili več političnih društev in časnikov, a ljudstvo je zahtevalo predvsem odpravo tlake in desetine. (Kranjec 1932: 67) Marčna revolucija leta 1848 je močno spodbudila težnje Slovencev kot izoblikovanega evropskega naroda po upravni strnitvi narodnega ozemlja, po samostojnem gospodarskem in političnem razvoju ter lastni državni obliki, ki je bila izražena v geslu o Zedinjeni Sloveniji. Slovenski politični program je bil: enakopravnost slovenščine v šoli in uradu ter Zedinjena Slovenija kot del avstrijske države, poleg tega pa so zlasti obmejni Slovenci zahtevali združitve s Hrvati in Srbi. (Kranjec 1932: 67) Dne 7. septembra je ustavodajni državni zbor na Dunaju sprejel odpravo tlake in desetine proti odškodnini (kmetska odveza). (Kranjec 1932: 68) Dogodki, ki so sledili na Madžarskem, so vodili do sprejetja oktroirane marčne ustave (4. marec 1849), ki je bila ukinjena 31. 12. 1851, ko je zavlada absolutizem. Leta 1855 je avstrijska vlada sklenila konkordat z Rimom, kjer je cerkvi priznala velik vpliv zlasti na

šolstvo. (Kranjec 1932: 70) Avstrijski poraz v Italiji je prinesel tudi konec absolutizma, tako da je bila 20. oktobra 1860 izdana »oktobrska diploma«, ki je ustanovljala deželne zборе, ki naj pošljejo zastopnike v skupni državni zbor, vendar pa se je že decembra zamenjala oblast; centralist Schmerling je 26. 1. 1861 izdal »februarski patent«, ki je težišče zakonodaje položil v dvodomni centralni državni zbor.

Vseeno se je prav z oktobrsko diplomo začela ustavna doba Slovencev (Kranjec 1932: 87). Leta 1863 je tako začel izhajati prvi slovenski politični list ustavne dobe, Vilharjev in Levstikov »Naprej«, ki pa je moral prenehati še isto leto. Leta 1867 je dobil kranjski deželni zbor prvič slovensko večino, a ker se je v adresi izrazil proti dualizmu, je bil razpuščen. Kljub temu so slovenski poslanci, ker so upali na razširjanje deželne avtonomije, deloma glasovali za dualizem, tako da je bila sprejeta »decembrska ustava«, katere 19. člen priznava narodno enakopravnost, ki se nikdar ni začela izvajati. (Kranjec 1932: 88)

Tudi Majniška deklaracija Jugoslovanskega kluba pod vodstvom dr. Antona Korošca in dr. Janeza Evangelista Kreka iz leta 1917 je zahtevala, da naj bo Slovincem zagotovljeno tako »državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospostva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju«. Tej Deklaraciji je dne 29. 10. 1918 sledila ustanovitev Države narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov, v kateri je imela Slovenija položaj federalne države z lastno narodno vlado.

Z Vidovdansko ustavo, ki jo je 28. 6. 1921 sprejela ustavodajna skupščina Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, so Slovenci začeli svojo moderno ustavno pot. Sprejeti akt je slovensko okolje opredelil kot ustavno in dedno monarhijo s parlamentom in unitarno državno ureditvijo. Zgledoval se je po drugih ustavah, sprejetih po prvi svetovni vojni (nemški, češkoslovaški itd.) in zato vseboval vse dotodanje klasične človekove pravice in svoboščine. (Kocjančič 1998: 62). Uveljavljala je splošno, enako in neposredno volilno pravico, močnejši položaj parlamenta od položaja vlade, njegovo zakonodajno oblast, vezanost kralja na sodelovanje vlade in ministra pri izdajanju aktov itd. (Šnuderl 1962: 38) Po vzoru weimarske ustave je uvedla tudi nekatere gospodarske in socialne pravice. (Kocjančič 1998: 62)

Kot zanimivost navajam njen 3. člen: »Uradni jezik Kraljevine je srbsko-hrvaški. V slovenskih krajih velja kot uradni jezik tudi slovenski dialekt.« (Protić 1921: 92, prevod A. U.) Prvo poglavje je zajemalo splošne določbe o državni ureditvi, grbu, zastavi in uradnem

jeziku, drugo poglavje pa je že bilo posvečeno »osnovnim državljanskim pravicam«, potem pa si sledijo poglavja o državnih oblasteh, kralju, namestništvu, narodnem predstavištvu, upravni oblasti, sodni oblasti, državnem gospodarstvu, vojski in končno o spremembah ustave.

Šestega januarja 1929 je kralj Aleksander vidovdansko ustavo razveljavil, razpustil narodno skupščino in prepovedal politične stranke, leta 1931 pa je izdal in razglasil novo ustavo, ki jo zaradi načina uvedbe imenujemo oktroirana ustava. Država se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo, ureditev pa je bila opredeljena le še kot dedna in ustavna, ne pa tudi kot parlamentarna monarhija. Namesto narodne skupščine je uvedla dvodomni parlament s senatom in narodno skupščino. Volitve v skupščino in polovico senata so bile neposredne, polovico senata pa je imenoval sam kralj. Nova ureditev je zožila krog pravic, zlasti gospodarskih in socialnih.

Leta 1939 je kraljevo namestništvo s posebno uredbo ustanovilo banovino Hrvatsko, s čimer je posredno spremenilo tudi ustavo. Uredba je banovini Hrvatski podeljevala široko avtonomijo z elementi državnosti (sabor, vlada itd.), obenem pa je razpustila narodno skupščino in s tem preprečila Slovincem, da bi mogli zase terjati podobno raven avtonomije. (Kocjančič 1998: 65)

Dne 3. oktobra 1943 je Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju v svojem Proglasu med drugim zapisal: »Napolnjeni z neizmerno vero v pravilnost dosedanjega in bodočega razvoja izražamo pred svojimi narodnjaki in pred vsem svetom, da je slovenski narod prvič v svoji dolgi zgodovini vzel krmilo v svoje roke. Kot prvi svobodno izvoljeni odposlanci, izbrani sredi najhujšega boja za narodni obstanek, izpovedujemo v imenu vsega borečega se ljudstva, da je slovenski narod danes končno veljavno stopil v krog suverenih narodov. Ugotavljamo, da slovenski narod v tem uveljavljanju svojih življenjskih pravic ravna v popolnem skladu z vsemi zgodovinskimi in naravnimi izrazi svojega naravnega duha, z resnično vsebino demokratičnih načel in z osvobodilnimi težnjami človeštva. Slovesno odobravamo, da je Izvršni odbor Osvobodilne fronte v imenu suverenega slovenskega naroda vstopil v AVNOJ, ki druži vse južnoslovansko narodno-osvobodilno gibanje v tesno politično skupnost z namenom, graditi novo Jugoslavijo.« (OF 1943: 26)

Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ) se je na svojem drugem zasedanju ob koncu leta 1943 preoblikoval v najvišji začasni organ oblasti jugoslovanskih narodov v času vojne in sprejel z vidika ustavnega prava pomemben sklep o zvezni ureditvi povojne Jugoslavije. Avgusta 1945 se je AVNOJ preimenoval v začasno ljudsko skupščino in med drugim sprejel zakon o volitvah v ustavodajno skupščino, ki je leta 1946 sprejela prvo zvezno ustavo. (Kocjančič 1998: 61) Ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije, ki jo je 31. januarja 1946 izdala 11. novembra 1945 izvoljena ustavodajna skupščina, je bila prva ustava, izdana na svetu po koncu druge svetovne vojne. (Šnuderl 1962: 49–50) Šnuderl ustavno ureditev na podlagi prve jugoslovanske ustave opisuje tako:

»Ta izhaja iz stališča, da izvira vsa oblast iz ljudstva in da pripada ljudstvu ter da je enotna. Glavna oblika lastnine je splošna ljudska lastnina v rokah države. Druga oblika je združna lastnina. Priznava se tudi zasebna lastnina, ki pa ne sme nasprotovati koristim skupnosti ter se lahko razlasti ali nacionalizira. Prepovedane so kapitalistične organizacije in veleposestva ...« (Šnuderl 1962: 53)

Zgledovala se je po sovjetski ustavi iz leta 1936, tako da je bila oblikovana zvezna država, republika s skupščinskim sistemom. Določala je, da oblast izhaja iz ljudstva in pripada ljudstvu, izhajajoč iz pravice naroda do samoodločbe pa je imela federacija po načelu domneve ali presumpcije v korist republik samo tiste pravice in dolžnosti, ki so jih nanjo z ustavo prenesle republike ter ki jih je opravljala po svojih organih. Poseben pomen so imele ustavne odločbe o družbenoekonomski ureditvi, po katerih so bila proizvodna sredstva pretežno v državni lastnini (splošno ljudsko premoženje), v manjši meri tudi v združni lastnini, zasebna lastnina pa je bila izrazito omejena. (Kocjančič 1998: 61) Pravica do zasebne lastnine, ki ni samo gospodarska pravica, ampak ima kot eden od temeljev posameznikove samostojnosti tudi politično naravo, je bila že s čezmerno prevlado državne lastnine zelo omejena. V ustavni določbi o svobodi govora, združevanja, zborov, shodov in manifestacij pa je bila svoboda združevanja urejena nedosledno, saj zanjo ni zagotavljala pravnega varstva. (Kocjančič 1998: 61)

Prva slovenska ustava

Prvo slovensko ustavo je sprejela ustavodajna skupščina sredi januarja leta 1947. Po ustavi Slovenije kot ene izmed federalnih enot tedanje jugoslovanske federacije je ta imela vse elemente lastne državnosti (ustavo, ljudsko skupščino kot predstavniško telo, prezidij kot organ s funkcijo šefa države, vlado itd.) ter so ji pripadale vse pravice in dolžnosti, razen tistih, ki jih je z zvezno ustavo prenesla na federacijo.

Leta 1963 je zvezna skupščina sprejela novo ustavo Jugoslavije, na njeni podlagi pa je republiška skupščina sprejela novo ustavo Slovenije. Za razliko od prvih ustav sta ti vsebovali preambulo s posebnim uvodom v obliki temeljnih načel. Glavne značilnosti nove ustavne ureditve so bile njena izrazita ideologizacija (odmiranje države, osvoboditev dela, svobodno združeno delo), institucionalne spremembe v škodo republik (občina kot politični temelj enotnega družbenopolitičnega sistema, spremembe v sestavi in delovanju zvezne skupščine itn.) in ustavno priznanje politične prevlade Zveze komunistov v družbenem življenju (v temeljnih načelih) (Kocjančič 1998: 63). Zasnovana je bila z marksistično ideologijo o »ekonomski bazi« in »vrhnji pravni in politični nadstavbi«. Tako je najprej podrobno in obsežno opredelila družbenoekonomsko ureditev (samoupravljanje v delovnih organizacijah itn.), šele nato pa uredila svoboščine, pravice in dolžnosti človeka in občana ter družbenopolitični sistem. Skladno z ideologijo o odmiranju države je opredelila delovno ljudstvo kot edinega nosilca oblasti in upravljanja družbenih zadev. Načelo o delovnem ljudstvu kot nosilcu oblasti je prvič uvedla sovjetska ustava iz leta 1918. Samoupravljanje občanov v občini je bilo temelj enotnega družbenopolitičnega sistema, ti pa naj bi ga po ustavi uresničevali neposredno (zbori volivcev, neposredno) ter po delegatih v organih upravljanja v delovnih in drugih samoupravnih organizacijah in v predstavniških telesih (skupščinah) družbenopolitičnih skupnosti (občine, okraji, pokrajine, republike, federacija).

V poglavju o svoboščinah, pravicah in dolžnostih človeka in občana je ustava izčrpnije in določneje uredila predvsem pravico do samoupravljanja in do dela, ki sta bili uvedeni že z ustavnim zakonom iz leta 1953. Vsaj načeloma je zagotavljala vse klasične pravice in svoboščine, očitno pa je bilo nesoglasje med političnimi pravicami in svoboščinami v normativnem delu (svoboda združevanja itn.) ter opredelitvijo vodilne vloge Zveze komunistov Jugoslavije v temeljnih načelih.

Ob sprejetju nove jugoslovanske ustave je leta 1962 Makso Šnuderl zapisal: »In končno je revolucija ustvarila tudi nove temelje za osnovne človekove ... Z odpravljanjem kapitalističnih proizvodnih odnosov, za katerim je revolucije stremela, je bilo dano poroštvo za politično in ekonomsko enakost državljanov in za uresničevanje socialnih pravic in svoboščin delovnega ljudstva. Tako so nastajali taki odnosi med ljudmi, ki so nudili novo stvarno podlago za socialistične temelje človekovih pravic.« (Šnuderl 1962: 43) Med temi je bila tudi »pravica do družbenega samoupravljanja«.

Leta 1974 je zvezna skupščina sprejela novo ustavo Jugoslavije, na njeni podlagi pa je republiška skupščina sprejela novo ustavo Slovenije. Ta ustava je nadaljevala s še izrazitejšo ideologizacijo in vključevala družbenopolitične organizacije v družbenopolitični sistem. Še dosledneje se je oprla na marksistično ideologijo in tako najprej izčrpno opredelila družbenoekonomsko ureditev («ekonomska baza»), nato temelje družbenopolitičnega sistema («vrhnja pravna in politična nadstavba»), šele zatem je uredila svoboščine, pravice in dolžnosti človeka in občana.

V primerjavi z republiško ustavo iz leta 1963, ki ni vsebovala poglavja o svoboščinah, pravicah in dolžnostih človeka in občana, je nova republiška ustava, tako kot že tista iz leta 1947, prevzela vse določbe o svoboščinah, pravicah in dolžnostih človeka in občana iz zvezne ustave. S tem je njihovo ustavno varstvo v okviru nadzora ustavnosti in zakonitosti splošnih aktov pripadlo samo ustavnemu sodišču Slovenije. V svojih tezah za razpravo o novi jugoslovanski ustavi je dr. Pavčnik tako zapisal, da so tradicionalni predmet ustave temeljne človekove svoboščine, pravice in dolžnosti ter organizacija osrednjih državnih organov, njihove pristojnosti, razmerja med njimi ter razmerja med državno organizacijo in prebivalci, k tej klasični tvarini ustave pa je tedanja ustava SFRJ dodajala še »programska določila (najbolj izrazito v temeljnih načelih), ki zarisujejo vizijo, kakšen naj bo politični sistem socialističnega samoupravljanja, in določila, ki konstitucionalizirajo samoupravne temelje jugoslovanske družbe in samoupravni položaj delovnega človeka in občana ...« (Pavčnik 1988: 1490)

Nova ustava za novo samostojno državo

Leta 1989 je bil sprejet Zakon o političnem združevanju, na podlagi katerega so bile ustanovljene prve politične stranke, dve leti pozneje pa je Skupščina Republike Slovenije sprejela prvo ustavo samostojne slovenske države. Njeni pisci so se morali odločiti med dvema možnostma. Svoja prizadevanja bi lahko vložili v popravo stare ustave ali pa jo začeli pisati od začetka, po modelu ustav, ki so po njihovem mnenju najbolj ustrezale zamišljeni podobi bodoče samostojne države. Ker sta se oblika in vsebina ustave od prve iz leta 1946 oziroma 1947 po obsegu in zajeti vsebini ter načinu formulacije členov v pozneje sprejetih jugoslovanskih ustavah vse bolj oddaljevali od koncepta moderne ustave, ki bi pomenila le ogrodje ustroja družbenih odnosov s tem, da bi se omejila na sklop o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah ter na sklop o strukturi in delovanju državnih institucij, je bila odločitev na dlani.

Pisci »pisateljske ustave« so si izrecno prizadevali, da bi bila prihodnja pravno veljavna slovenska ustava samo in v celoti rezultat naravne zgradbe, politične in duhovne kulture ter demokratičnega soglasja slovenskega naroda, vendar Slovenci takrat niso imeli takšnega ustavnega dokumenta, saj mu ni ustrezala ne veljavna republiška ne zvezna ustava. Moderna ustava, ki predstavlja splošni in abstraktni načrt o urejanju obstoječih, objektivno možnih družbenih odnosov, je akt, ki pomeni pravno omejitev oblastniške samovolje in zato postavlja v ospredje človekove pravice. Tako kot vse moderno pravo je racionalna, funkcionalna in učinkovita ter prav zato varuje temeljne pravne vrednote, kot so pravna varnost, predvidljivost in zakonitost. Takrat veljavni ustavni dokumenti pa so bili nasprotno poudarjeno ideološki, izrazito programsko naravnani in so ustvarjali nove odnose, ki jih sploh še ni bilo, ustrezali pa so ideološkimi videnjem sedanjosti in prihodnosti. Prav zato je tedanja pravno veljavna ustavna materija odpirala možnosti za arbitrarno in volontersko oblast. Tako je ustava postajala predvsem sredstvo za omejevanje družbe, ne pa države. (prim. Perenič v Jambrek 1992: 265) Avtorji pisateljske ustave so torej ugotavljali, da Slovenci niso imeli ustave kot pravnega akta v formalnem pomenu, ki bi ustrezal merilom modernega prava.

Vsem predlogom za ustavne spremembe in novo ustavo iz leta 1988 je bilo skupno to, da so se zavzemali za povsem novo, moderno, krajšo in razumljivo ustavo ... (Jambrek 1992: 267)

Iskanje ustavnega kompromisa

Redakcijska skupina Slovenskega sociološkega društva je že februarja 1988 pripravila prvo delovno gradivo programske študije, ki je vsebovalo tudi »teze za ustavni razvoj« in njihovo sociološko utemeljitev. V istem času je Društvo slovenskih pisateljev sprejelo sklep, naj njegov upravni odbor s svojo ustavno komisijo pripravi svoj osnutek nove slovenske ustave in jugoslovanske ustave. V začetku marca sta se obe društveni »ustavni komisiji« dogovorili za sodelovanje, 25. aprila 1988 pa že organizirali javno tribuno o ustavnih spremembah, do katere so bile ustavne teze že redakcijsko izpiljene, njihovi sestavljavci pa so napisali ustrezne avtorske razlage, tako da je bilo gradivo nared za tisk v Časopisu za kritiko znanosti. (prim. Jambrek 1992: 263)

Petindvajsetega junija 1990 je novoizvoljeno Predsedstvo Socialistične republike Slovenije oblikovalo Predlog za začetek postopka za sprejem ustave Republike Slovenije.

Od prvih javnih informacij o vsebini nove ustave je naraščalo zanimanje poklicne in strokovne javnosti za številna konkretna vprašanja, ob katerih so se oblikovala različna, tudi nasprotujoča si stališča in predlogi. Med pomembnejšimi odprtimi vprašanji lahko omenimo: sintagmo »svetost življenja«; lastninske pravice tujcev; obseg varovanja socialnih in ekonomskih pravic; status narodnih manjšin; socialne funkcije lastnine, in še zlasti pravico delavcev do samoupravljanja; eno- ali dvodomno sestavo parlamenta; zastopanost regij ter socialnih, kulturnih in gospodarskih interesov v parlamentu; manjše ali večje pristojnosti predsednika republike (suspenzivni veto, imenovanje vlade); vprašanje vojske oziroma demilitariziranega statusa Slovenije; razmejitev pristojnosti med državo in lokalno samoupravo, med občino in republiko; ustavno vlogo regij in okrajev; vprašanje uvedbe izrednih razmer; pravice v zvezi s spočetjem in rojstvom otroka ter nosečnostjo; imenovanje in sestavo sodnega sveta; ustavno opredelitev nacionalnega temelja slovenske države; določitev roka in načina novih volitev v prehodnih in končnih določbah ustave; vprašanje ustavnega referendumu ali plebiscitu o samoodločbi naroda. Pri oblikovanju formulacij v predlogu nove ustave sta ustavna komisija in njena strokovna skupina predvsem upoštevali, da je bilo vsakega od navedenih problemov praviloma mogoče rešiti na več načinov, vsak izmed njih pa je bil legitimen z določenega zornega kota ali interesa. (prim. Jambrek 1992: 291–292)

Osemnajstega julija 1990 je Skupščina Socialistične republike Slovenije sprejela sklep o začetku postopka za sprejem ustave, skladno s katerim je ustavna komisija 24. 7. 1990 imenovala Strokovno skupino za pripravo delovnega osnutka nove slovenske ustave, ki so jo sestavljali dr. Franc Grad, dr. Tine Hribar, dr. Peter Jambrek, mag. Tone Jerovšek, mag. Matevž Krivic, dr. Anton Perenič in dr. Lojze Ude. Skupina je v mesecu avgustu v hotelu Grad Podvin izdelala Delovni osnutek Ustave Republike Slovenije ter ga 31. 8. 1990 izročila predsedniku skupščine, dr. Francetu Bučarju. Komisija za ustavna vprašanja je Delovni osnutek v nekaterih členih preoblikovala, nato pa ga je na njen predlog Skupščina SRS dala v javno razpravo. Ustava Republike Slovenije in Ustavni zakon za izvedbo Ustave Republike Slovenije sta bila sprejeta dne 23. 12. 1991.

4. POLITIČNE DOKTRINE

4.1 Kaj je doktrina

Doktrina je sistem teorij z določenega področja oziroma nazor ali načelo (glej SSKJ). Dobesedno pomeni nauk (latinsko: *doctrina*; grško *didaskalia*, *didachē*) in je sprva pomenila splošen izraz za teoretično komponento religiozne izkušnje, pozneje pa je bila iz teološke prenesena v politološko rabo, kjer označuje vsak poskus sistemizacije političnih idealov in praks (prim. Scruton 1982). V nasprotju s teorijo, ki doktrino poskuša razložiti, in politikami, ki jo skušajo uresničevati, želi doktrina ponuditi skupino domišljenih prepričanj in pogledov, ki se bodo uveljavljali sami po sebi, zaradi svoje dejanske vrednosti in ne zato, ker bi bilo komu v interesu, da vanjo verjame oziroma da se vede, kot bi verjel vanjo. (prim. Scruton 1982)

»Kadar se svoboda polasti duše nekega človeka, ne morejo bogovi ničesar storiti zoper njega.« (Sartre 1972: 47)

Razumljivo je političnih doktrin več. Ko pa strnemo njihove bistvene elemente, po katerih se med seboj ločujejo, vidimo, da vse cepitvene linije potekajo na kontinuumu odnosa do svobode oziroma njenega razumevanja. Tako se med seboj razlikujejo v oceni, v kolikšni meri je dopustno, da se oblasti vmešavajo v osebno svobodo, svobodo podjetniške iniciative in zasebno lastnino, ter v razumevanju vloge organizirane religije v družbi. Do katere točke zagotavljanje socialne varnosti upravičuje omejevanje svobode gospodarskega sektorja ali celo pravice do zasebne lastnine? Je cerkev dejavnik političnega življenja? Mnenja se v razpravah že stoletja krešejo ob istih temah o ravnotežju med svobodo, varnostjo, oblastjo, imetjem in blaginjo.

4.1 Pregled najpomembnejših političnih doktrin

4.1.1 Liberalizem

Liberalizem je ohlapen pojem, ki zajema družino političnih filozofij ter z njimi povezanih institucij in politik, ki jim je skupno prepričanje o svobodi kot najvišji vrednoti, razlikujejo pa se v pojmovanju svobode. Zgodovina liberalizma sovpada z zgodovino

osnovna vrednota: svoboda

Družbeni napredek je mogoč samo ob čim manjšem vmešavanju države v družbene odnose.

omejevanja oblasti, torej z uspešnimi prizadevanji nekaterih objektov oblasti, da bi omejili njena pooblastila, sebi pa priborili listine, predpise, institucije in predstavniške oblike, ki zagotavljajo zaščito posameznikovih pravic pred posegi s strani suverene oblasti. Tako, čeprav se je sam izraz liberalizem začel uveljavljati šele v devetnajstem stoletju, liberalno misel prepoznamo že v *Magni Charti* iz leta 1215, njene bistvene prvine pa zasledimo v sedemnajstem stoletju, ko je John Locke v Dveh razpravah o vladi (*Two Treatises of Government*, 1690) trdil, da imajo posamezniki naravno pravico do življenja, svobode in lastnine, ki je ne prepustijo nobeni oblasti, ter se imajo zato tudi vso pravico upreti oblastem, kadar navedene pravice kršijo. Lockovo liberalno idejo najdemo v temeljih ameriške revolucije 1776 ter političnih mislih Jamesa Madisona, Thomasa Jeffersona in drugih oblikovalcev ameriške ustave, njeni drugi glavni zastopniki pa so bili še Spinoza, Montesquieu, Kant, Bentham in J. S. Mill. Korenine današnjega liberalizma segajo v znanstveno revolucijo šestnajstega in sedemnajstega stoletja, ideje razsvetljenstva ter ameriško in francosko revolucijo, ki sta vpeljali doktrino naravnih pravic.

Liberalizma kot družine konceptov ni mogoče reducirati na eno samo teoretično stališče. Osnovna predpostavka, na kateri temelji, je avtonomija posameznika, ki se razvije v idejo emancipacije človeka in pozneje emancipacije ljudstva. Liberalizem tako neizbežno povezujemo s svobodo v vseh njenih razsežnostih, prav tu pa najdemo razlog za njegove različne oblike. Svoboda enega človeka lahko drugemu natika okove. (prim. Bealey 1999: 191). Kljub vsemu večina vrst liberalizma deli naslednja temeljna izhodišča:

- Najpomembnejši so posameznik, njegova svoboda in njegove pravice.

- Individualizem; nazor, po katerem je država sistem omejevanja posameznikovega delovanja, ki je upravičeno samo, če s tem ščiti njegove pravice in svoboščine, saj družba pomeni prostovoljno združenje posameznikov; to je po mnenju liberalcev pravi temelj političnih obveznosti.
- Posameznik ima določene naravne pravice, ki obstajajo neodvisno od oblasti in jih morajo te zavarovati oziroma jih je treba zavarovati pred samimi oblastmi.
- Najvišja vrednota je svoboda; ta je navadno pojasnjena kot možnost zavarovati svoja upravičenja in kot misel, da je moč oblasti dopustna le do mere, ki omogoča največjo možno svobodo in svobodnega posameznika ščiti pred kratenjem pravic.
- Antropocentričen namesto teološki pogled na družbene zadeve, ki človekov potencial in dosežke sprejema kot primarno področje vrednot.
- Univerzalizem, to je prepričanje, da so pravice in dolžnosti univerzalne ter izhajajo iz položaja človeka, ki v ničemer ni odvisen od mesta in časa, v katerem je trenutno.
- Zagovarjanje tolerantnosti pri moralnih in verskih vprašanjih.

Liberalizem zagovarja politično teorijo omejene vladavine in zastopa politično prepričanje modernega človeka, ki se ima za ločenega od tradicije, običajev, religije in predsodkov ter želi živeti v svetu, kjer ga bo usmerjal izključno njegov lasten razum. Eno izmed pomembnih spornih vprašanj liberalne doktrine danes je koncept popolne svobode gospodarstva. Prvi liberalci so praviloma predvidevali ali trdili, da pravica do zasebne lastnine in svobodna menjava pomenita neločljivi del osebne svobode. Če to drži, se zdi, da je popolnoma svobodno tržno gospodarstvo po načelu »*laissez faire*« neizbežna posledica liberalnih idealov, kar je tudi razlog, da je bil liberalizem pogosto ožigosan kot »buržoazna ideologija«, saj upravičuje kapitalistična produkcijska razmerja. (prim. Scruton 1982) Vendar pa je bil liberalizem ob naraščajočem vplivu socialističnih idej primoran svoje poglede prilagoditi, njegovi zastopniki so vse bolj začeli sprejemati socialistične argumente proti kopičenju bogastva in misel, da zasebna lastnina, če jo prepustimo naravnemu toku dogodkov, zagotavlja svobodo tistim, ki jo posedujejo, vendar na račun nesvobode tistih, ki je ne. Sredi devetnajstega stoletja je liberalna doktrina vključila definicijo države kot poroka minimalnega življenjskega standarda. Današnje liberalne stranke tako zavzemajo sredino med konservativizmom in socializmom, vendar nekatere med njimi poudarjajo pomen države blaginje, velika večina pa jih podpira določeno stopnjo vladnega intervencionizma v gospodarstvo. (prim. Bealey)

4.1.2 Konservativizem

Tako kot liberalizem tudi konservativizem ni enotna politična doktrina, ampak gre bolj za splošen odnos do družbe in politike, katerega bistvo je obdržati oziroma obvarovati dejansko stanje. Politični konservativizem se je zgodovinsko gledano pojavil kot odziv na liberalizem, kar je naraven potek dogodkov glede na to, da v svojem bistvu ne zagovarja aktivnega spreminjanja svojega okolja, ampak ga v delovanje

osnovna vrednota: stabilnost

Brez kopičenja in ohranjanja pozitivnih pridobitev človeške zgodovine napredek ne bi bil mogoč, sprememba zaradi spremembe same pa ne more biti cilj in poslanstvo človekovega delovanja.
(Politička enciklopedija: 478)

požene reakcija na delovanje tistih, ki zahtevajo spremembe. Gre za doktrino, ki daje prednost obstoječemu redu v družbi in nasprotuje vsem hitrim ali korenitim spremembam. Klasični konservativizem, ki ga je zasnoval Burke, poudarja pomen kontinuitete in ohranitve obstoječih institucij v strahu, da bi spremembe lahko ogrozile krhki družbeni red. Moderni konservativizem v ZDA odstopa v zahtevah po radikalnih spremembah na podlagi kritike liberalizma države blaginje in posvetnega humanizma. Konservativci so prepričani, da so gospodarske in politične razlike med državljani upravičene ter da je trenutna ureditev kar najboljši približek tistemu idealu, ki ga je možno doseči. Svoje trditve pogosto utemeljujejo na verskih načelih oziroma na tradicionalnih moralnih vrednotah in navadno nimajo posluha za teorije posvetnih filozofov ali ekonomistov.

Kot politični nauk je konservativizem močno vplival na razvoj moderne državnosti. V svoji radikalni obliki sicer pomeni zagovarjanje *statusa quo*, vendar je ustrežnejša opredelitev, po kateri gre za legalistično politično filozofijo, po kateri osnovno misel morda lahko povzamemo tako: »Brez prava ni države.« Filozofska podlaga konservativizma je odpor proti racionalizmu, zlasti kartezijanski filozofiji. Ideja o svobodnem umu je racionalistom omogočala optimističen pogled na človekovo zmožnost spoznavanja sveta in da svoje življenje uredijo skladno s svojimi spoznanji. Racionalizem je bil tako sprejet kot vseobsegajoča kritika tradicije in zagovor svobodne izbire ter zato kot prevraten nauk, ki ruši legitimnost vsake legalnosti. Politično osnovo konservativizma sestavlja prav soočenje legitimnosti in legalnosti, ker je vsakemu zakonu možno oporekati s stališča legitimnosti. Liberalci bi v skrajnem primeru trdili, da zakoni, s katerimi se ne strinjajo tisti, za katere

veljajo, zanje niso obvezni. Konservativizem pa stopa v bran legalnosti in legitimnost išče drugje, ne v soglasju oziroma družbeni pogodbi. Ta doktrina tako pravi, da so zakoni zavezujoči ne glede na politično soglasje, ter ne verjame v racionalnost kot osnovo življenja posameznika in družbe. (prim. Prpić in drugi 1990: 33–34)

Konservativizem sestavljajo trije različni deli: odnos do družbe, ideal vladavine in politična praksa. Vse tri prežema skeptičen pogled na pobude po radikalnih spremembah, na utopične teorije in ideale ter na liberalno in socialistično doktrino človekove narave. Konservativci na družbo gledajo kot na dosežek, ki je po vsej verjetnosti boljši od predružbenega *naravnega stanja*. V nasprotju z liberalnim pogledom menijo, da je družba v nekem smislu predhodnica posameznika, saj je posameznik družbeni produkt, rezultat razmer v družbi, ki ga povezujejo z običaji, vrednotami in pričakovanji, brez katerih bi bil resno okrnjen in nepopoln. Kaj torej preostane konservativcu, ko začnejo običaji in vrednote, iz katerih črpa svojo podporo, izgubljati svojo avtoriteto? Moderni konservativizem je v odgovoru na to vprašanje poudaril potrebo po legitimiranju vrednot, bodisi s pomočjo obnovitve tradicij, na podlagi verske doktrine ali pa, kar je najbolj navadno, na podlagi neke zamisli o naravni pravičnosti (natural justice). Glede vrste vladavine se konservativizem srečuje z vprašanjem, kaj ohranjati in kako to storiti, odgovor pa se mu ponuja v ideji o vladanju po institucijah ter s tem povezani teoriji o naravi in funkciji institucij. Moč in pooblastila naj imajo posamezni položaji (funkcije), posamezniki pa samo kot njihovi trenutni imetniki. Funkcije naj bodo povezane z institucijami, ki čim bolj ustrezajo običajem in vrednotam civilne družbe, iz njih izvirajo in jih ohranjajo. (prim. Scruton 1982: 90) Konservativci zato nasprotujejo »oblikovanju političnih institucij na podlagi abstraktnih načel ali teoretične znanosti, namesto da bi jim dopustili, da zrastejo iz razvoja dogodkov in se oblikujejo naravno, glede na potrebe narodov« (Disraeli v Scruton 1982: 90) V politični praksi je konservativizem nujno povezan s pragmatičnostjo in usmerjenostjo v lokalno delovanje. Konflikte si prizadeva reševati v okviru obstoječih institucij in skladno z načeli pravne države ter je pogosto pripravljen sprejeti, da nekaterih težav ni mogoče rešiti samo s političnimi sredstvi.

Konservativizem ne ceni racionalizma tako kot liberalizem in socializem, ampak veliko gradi na čustvih ter svoje vrednote išče na primer v ljubezni do družine in v ljubezni do naroda. Oakeshott tako pravi, da jih povezuje »glas poezije v govoru človeštva«. (Oakeshott v Bealey 1999: 81)

Med tematikami, s katerimi se nenehoma ubadajo misleci modernega konservativizma, so:

- obstoj univerzalnega moralnega reda, ki ga sankcionira organizirana religija;
- trdovratna nepopolna človekova narava, pri kateri se za krinko civiliziranega vedenja vedno skrivata nerazumnost in grešnost;
- naravna neenakost ljudi glede večine lastnosti duha, telesa in značaja;
- potreba po obstoju različnih družbenih slojev in redov ter s tem povezana nespametnost poskusov njihovega izenačevanja pod zakonsko prisilo;
- primarna vloga zasebne lastnine pri zagotavljanju osebne svobode in obrambi družbenega reda;
- negotovost napredka in spoznanje, da je predpisovanje glavna metoda za napredek, ki ga družba lahko doseže;
- potreba po vladajoči in služęči eliti;
- omejitve človekovega razuma in iz tega izhajajoč pomen tradicije, institucij, simbolov, ritualov in celo predsodkov;
- zmotljivost in potencialno tiranstvo vladavine večine ter posledična zaželenost razpršitve, omejitve in uravnoteženja politične moči.

(International Encyclopedia of Social Sciences: vol 3, str. 293)

4.1.3 Socializem

Produksijska sredstva v družbeni lasti, cilj proizvodnje ustvariti dobrine za rabo, ne dobiček. Izenačenost premoženjskega stanja posameznikov. Neobstoj konkurenčnih gospodarskih dejavnosti. Državno določanje ravni investicij, cen in produkcije.

*osnovna vrednota: enakost
(ne le politična, tudi družbena)*
Do socialne pravičnosti v družbi z uporabo državnega lastništva najpomembnejših proizvodnih sredstev, obravnavanja dela kot temelja človekovega obstoja ter z uporabo državnega aparata za prerazporeditev bogastva.

Zadnje izmed treh največjih skupin političnih idej, moderni socializem, najlažje razumemo kot posledico odziva na skupino razmeroma mladih zgodovinskih pojavov: razsvetljenstva, francoske revolucije in industrijske revolucije. Enako kot velja za druge temeljne politične misli lahko tudi socializmu poiščemo korenine daleč v preteklosti, na primer v Platonovih idejah in zgodnjem krščanstvu. Druži jih prepričanje, da je državno lastništvo produkcijskih sredstev pravičnejša in boljša oblika podjetništva od zasebnega, vendar se v posameznih strujah krešejo mnenja o tem, kolikšen del industrije bi moral biti v državnih rokah. Tako bi po prepričanju komunistov država morala biti lastnica industrije skorajda v celoti, mnogo socialistov pa zagovarja omejitve na komunalne objekte, kot so plinovodi in vodovodi. (prim. Bealey 1999: 304). Kolektivizem, ekonomska teorija, po kateri se državno gospodarstvo načrtuje centralno, delodajalci, sindikati in vlada pa si družno prizadevajo za njegovo izboljšanje (Collin 1988: 39), se je na primer izrazil že leta 1880 v Belgiji, ko je kongres zahteval državno lastništvo vseh produkcijskih sredstev, ki bi zagotovilo, da bi sadove svojega dela uživala celotna družba.

Druga bistvena sestavina socialističnega nazora je koncept države blaginje, ki sovпада z izvorno socialističnim načelom egalitarizma. Med socialisti vlada splošno soglasje o ukrepih za redistribucijo, ki jo je že Rousseau predvidel kot rešitev problema neenakomerne porazdelitve dobrin v družbi, iz katere je po njegovem mnenju v dobršni meri izvirala korupcija v njegovem okolju. (Riff: 193) Rousseau je videl lastnino kot poglavitni vzrok za nastanek in obstoj neenakosti v družbi, po drugi strani pa je imel državo za garanta »dobrin vsakega člana družbe«, to je lastnine. Kljub svojemu negativnemu odnosu do nje se tako ni bojeval za odpravo vse privatne lastnine, temveč le za odpravo fevdalne privatne lastnine in z

njo povezanih privilegijev. Zavzemal se je za izenačenje premoženjskih razlik, za »pravično« razdelitev premoženja v tem smislu, da ne bi smel biti nihče v družbi ne preveč bogat in ne siromašen. (Goričar 1959: 244) Po socialističnem videnju redistribucija pomeni obdavčenje bogatih ter razdelitev tako pridobljenih presežnih sredstev otrokom, ostarelim, siromašnim in bolnim. Socializem zagovarja tezo, da je vsak posameznik upravičen do določenega življenjskega standarda. (Bealey 1999: 304)

Temeljno načelo socializma je enakost ljudi, ki ni omejena samo na politično, ampak je razširjena tudi na družbeno enakost, do katere so posamezniki upravičeni na podlagi enakosti svojih pravic. Naslednja ideja socializma je sprejemanje države kot upravitelja, ki ni le pravna ali ceremonialna manifestacija civilne družbe, ampak kompleksno upravljavsko orodje, s katerim se zagotavljajo pravice posameznikov in skladno z njimi razdeljujejo koristi. (Scruton 1982: 436) Med primarne naloge države tako spada distribucija, tako da mora vzpostaviti in ohranjati institucije, ki zagotavljajo, da so človeške dobrine – hrana, zdravila, izobraževanje, rekreacija itd. – na voljo vsem pod čim bolj enakimi pogoji. Pravo je potrebno kot sredstvo za doseganje reda in za učinkovito upravljanje, vendar pa niti pravo niti državni aparat ne smeta postati sama sebi namen. Še več, država mora biti omejena na upravljavske funkcije in ne sme delovati kot pospeševalec verske doktrine ali nacionalistične ideologije. (Scruton 1982: 436) Tretja osnovna ideja socializma je odprava sistemov nadzora. Ljudje svojo prevlado nad drugimi uveljavljajo na različne načine, na primer po poti družbenih razredov, političnih institucij in podedovanih privilegijev. Vsi takšni sistemi so v nasprotju s temeljnim aksiomom enakih pravic. Zasebna lastnina je dopustna, vendar le v tolikšni meri, ki ji ne omogoča, da bi postala izhodišče za obvladovanje ljudi. (prim. Scruton 1982: 436) Ker velika nesorazmerja v porazdelitvi zasebnega premoženja v družbi vodijo do sistemov nadvlade, socializem zagovarja nacionalizacijo najpomembnejšega premoženja in omejevanje ali prepoved transakcij, ki omogočajo veliko zasebno akumulacijo, na primer z darili ali dedovanjem.

Zgodovinsko gledano je socializem tesno povezan z delavskimi gibanji, saj njegova osnovna izhodišča in zahteva po enakomerni porazdelitvi zasebne lastnine, ki omogoča socialno pravičnost, pomenijo grožnjo premožnejšim slojem, po drugi strani obljublajo izboljšanje položaja najbolj siromašnih, delo pa izpostavlja kot veliko vrednoto in temelj človeškega obstoja. S krepitvijo delavskega razreda je socializem postal pomemben dejavnik evropske politike in se sčasoma navzel zadostne mere pragmatičnosti, ki mu je omogočila sklepanje kompromisov in ga s tem usposobila za delovanje v parlamentarnih sistemih.

4.1.4 Korporativizem

Izraz je prvotno označeval politično doktrino, utemeljeno na srednjeveški oziroma fevdalni predstavi o zgradbi politične skupnosti ob posredovanju korporacij, to je avtonomno organiziranih kolektivnih političnih subjektov.

osnovna vrednota: skupina
Posameznik lahko svoj interes v družbi najlažje zagotovi tako, da deluje v okviru skupine ljudi, s katerimi ga deli.

(Prpić in drugi 1990: 48) Korporativizem je sistem državne ureditve, v kateri na vladne politike vplivajo velike, močne skupine pritiska. (Collin 1988: 52) Obravnavamo ga lahko kot srednjo pot v razrednem boju, kjer nista zmagala niti delo niti kapital. (Bealey 1999: 89) Ena izmed osnovnih predpostavk korporativizma je tako korporativna politična subjektiviteta. Osnovni subjekti političnega življenja, ki sestavljajo politično skupnost, danes torej državo, niso posamezniki, ampak skupine.

Korporativizem druge polovice devetnajstega stoletja je izviral iz dveh postavk, to je iz zavračanja na državljane zasnovane demokracije in iz želje po stabilnem odzivu na industrijsko revolucijo. Prvotna vzgiba sta se razvila v željo po stabilni upravljavski in hierarhični družbi. Korporacije naj bi tako postale »osnoven oddelek države, temeljna politična enota. Izbrisale bodo razliko med javnim in zasebnim, demokratično ljudstvo razbilo v nepovezane funkcionalne skupine, ki ne bodo več zmogle družnega političnega delovanja.« (Durkheim v Saul 1997)

Temelje korporativizma lahko poiščemo v encikliki papeža Leona XIII. *De rerum novarum* iz leta 1891, v kateri je zapisal, da sta delo in kapital soodvisna ter bi morala sodelovati pod okriljem katoliške cerkve. Država bi morala sankcionirati dejavnosti sindikatov in skupin delodajalcev ter ustanoviti organizacije, ki bi jim omogočale sodelovanje. Ideal je predstavljal voden kapitalizem, ki bi ga omejevala katoliška načela. Opisani ideal se je obdržal v katoliški družbeni teoriji, njegove sledi pa najdemo tudi v sodobnih politikah Evropske unije (prim. Bealey 1999: 90)

Drug temelj korporativizma je nacionalizem, saj si nacionalisti želijo, da bi bil narod enoten in se ne bi delil na družbene razrede ali na podlagi ideoloških konfliktov, zato ne čudi, da se je

korporativizem najbolj uspel razviti v fašistični Italiji. Glavni trije cilji korporativističnega gibanja v Nemčiji, Italiji in Franciji dvajsetih let dvajsetega stoletja, ki so si jih zamislili tisti, ki so bili pozneje udeleženi v fašistični misli, so bili:

- prenos moči neposredno na gospodarske in socialne interesne skupine;
- spodbujanje podjetniške iniciative na področjih, na katerih smejo navadno delovati le javni organi;
- izbris meja med javnim in zasebnim interesom, torej izpodbijati zamisel o javnem interesu.

(prim. Saul 1997)

Bistvo korporativizma je zajeto v naslednjih najsplošnejših predpostavkah in stališčih:

- splošna politična vprašanja so prezapletena, da bi jih lahko razumel običajen posameznik, ker raven njegovega poznavanja in razumevanja zadev praviloma ne presega meja njegovega poklica. Posledično ni treba spodbujati razvoja človeka kot državljana in udeleženca v političnem življenju, ampak samo njegov razvoj znotraj izbranega poklica;
- člani vladajoče skupine so sposobni spremljati splošno politično dogajanje in so zato edini usposobljeni za upravljanje skupnosti;
- vztrajanje pri dejavni vlogi države v gospodarskem življenju ne pomeni odprave zasebne lastnine, ampak podjetja v zasebni sferi ostajajo poseben in bistveni dejavnik gospodarskega življenja;
- korporativizem ne podpira dušenja razredne zavesti, ampak družbene razrede kot politične subjekte in odnose med njimi stabilizira in ohranja, pri čemer zlasti poudarja komplementarno vlogo in medsebojno povezanost dveh velikih razredov (meščanstva in delavstva). Sočasno pa se korporativizem upira nadrejenosti enega razreda nad drugimi.

(Politička enciklopedija: 481)

Korporativizem je zelo močna ideja, saj se dandanes v politično ospredje vrača že tretjič ali celo četrtič v nekaj več kot stotih letih. Vsakič je bila poražena, tako na primer v času druge svetovne vojne, potem pa se je čez nekaj let vrnila preoblikovana in še močnejša. Enako velja celo za model močnega korporativističnega vladarja, ki se pojavlja v novih preoblikah. Saul kot takšnega vidi Gianfranca Finija, neofašističnega vodjo, ki je postal ključna figura vladne

politike, oblači pa se kot uspešen bankir, ter Jörga Haiderja, ki je uspešno pridobival glasove volivcev v podobi, ki spominja na filmskega zvezdnika.

Zanimivo je, da teoretiki po vsem svetu državni korporativizem obsojajo kot obliko diktature, po drugi strani pa korporativizem družbe hvalijo in poudarjajo, da ta omejuje le nekatere državljanove demokratične pravice. Ne vprašajo pa se, ali je za državljane in demokracijo dobro, da se odpovedo še tako majhnemu delčku moči. In, še pomembneje, ali demokracija premore dovolj moči. (prim. Saul 1997)

Korporativizma ni mogoče preprosto pripisati levici ali desnici, ker sledi drugačni cepitveni liniji in se ne ozira na klasične politične delitve. Tako so različne moderne politične doktrine prevzele mnoge elemente korporativistične doktrine. Fašizem je tako ob kritičnem odnosu do parlamentarizma in liberalnega načela individualnega predstavljanja prevzel idejo o korporativni reprezentaciji, socializem s svojim sindikalizmom in delavskim samoupravljanjem idejo o funkcionalni reprezentaciji. Končno tudi sama doktrina strankarskega pluralizma vsebuje element zamenjave politične subjektivitete posameznika s predstavo o interesnih skupinah oziroma o organiziranih interesih kot političnih subjektih, vendar pa – kar je tu bistvenega pomena – v pogojih liberalnih zagotovil temeljnih svoboščin in človekovih pravic in obstoja liberalno konstituiranega parlamenta kot osrednje politične institucije. (prim. Prpić in drugi 1990: 48–49)

4.2 Politične doktrine v Sloveniji skozi čas

Osnovni cepitveni liniji političnih usmeritev v slovenskem prostoru sta vedno potekali na podlagi odnosa med državo oziroma politiko in cerkvijo ter glede vprašanja o slovenski prihodnosti bodisi v okviru Avstro-Ogrske, skupne države z drugimi južnimi Slovani ali v samostojni državi. Ideja liberalizma na Slovenskem sicer sega v čas reformacije, ki je pomenil obdobje kulturnega, narodnega, političnega in gospodarskega preporoda, vendar je zaradi krutega uničenja reformacije z uprizorjenim lovom na čarovnice, sežigom reformatorskih knjig ter množičnim izgonom intelektualcev in maloštevilne aristokracije slovenskega rodu zamrla. V Evropi se je takrat oblikovala ideja tolerance, ki je postala osnova za nastanek moderne, laične države, ki zahteva od vseh prebivalcev na določenem ozemlju, da se pokoravajo zakonu in posvetni oblasti ne glede na versko pripadnost, cerkvam pa odvzema pravico vmešavanja v politiko in pravico do oboroževanja in hujskanja proti drugim cerkvam in religijam. (Lukšič 1999: 114)

Na politični razvoj v Sloveniji nikdar niso vplivali le notranji dejavniki, ampak so se jim vedno v veliki meri pridruževali zunanji, posebej tisti, ki so izvirali iz avstrijskega in jugoslovanskega državnega, političnega in ustavnopravnega okolja. Prva, predmoderna politična strujanja v našem prostoru so v zgodovino pisju označena kot spopad med mladoslovenci in staroslovenci, potekala pa so v okoliščinah marčne revolucije oziroma »pomladi narodov«. Oportunistična politika slovenskih poslancev je izzvala odpor zlasti na Štajerskem, kjer je bil 1868 v Mariboru ustanovljen »Slovenski narod«, glasilo »mladoslovenske« opozicije proti »prvakom«. (Kranjec 1932: 88) Mladoslovenci so izhajali iz političnih idej liberalizma ter se zavzemali za Zedinjeno Slovenijo in enakopravnost slovenskega jezika v avstrijski državi, poleg tega pa so bili svobodomiselni tudi pri kulturnih vprašanjih in so nasprotovali konkordatu. Na te poglede so se odzvali staroslovenci, zagovorniki konservativnejših idej, za katere je bil mladoslovenski liberalizem preveč radikalen. (prim. Fink-Hafner in Kranjec) Nasprotje s konservativci se je pokazalo zlasti, ko je 1869 novi ljudskošolski zakon odvzel cerkvi nadzorstvo nad šolo, naslednje leto pa je bil konkordat odpovedan. (Kranjec 1932: 88) Ta trenja, ki so izražala vstopanje meščanstva v politiko v okviru avstrijske države, so nakazovala poznejšo cepitveno linijo med liberalizmom in konservativizmom (političnim katolištvom), vendar je leta 1875 prišlo do sprave med

obema slovenskima strujama v bojazni, da bi bili namesto Slovencev v deželni zbor izvoljeni Avstrijci. Kljub temu so pod hudim vladnim pritiskom leta 1877 Slovenci izgubili večino v kranjskem deželnem zboru. (Kranjec 1932: 89) Do resnične politične ločitve in nastanka dveh političnih taborov in strank je prišlo šele v času od konca 19. stoletja do dvajsetih let 20. stoletja, ko so se oblikovali organizacijski izrazi štirih ključnih političnih orientacij: konservativne, liberalne, socialdemokratske in nazadnje še komunistične. Tako je bil leta 1892 v Ljubljani pripravljen »1. katoliški shod«, ki je trajno ločil Slovence in v kranjskem deželnem zboru so nastali trije klubi: konservativni, liberalni in nemški (Kranjec 1932: 89)

Leta 1895 je Katoliško-narodna stranka, ki se je 1905 preimenovala v Slovensko ljudsko stranko, dobila na Kranjskem 16 sedežev, med njimi vse kmečke mandate, proti njej pa se je liberalno-narodna (Narodno napredna) stranka, ki je dobila 9 sedežev, leta 1896 povezala z Nemci, ki so jih imeli 11, in z njimi zavladata v deželnem zboru. Isto leto je bila v Ljubljani ustanovljena Jugoslovanska socialnodemokratska stranka. (prim. Kranjec in Glasnik, 2. št., 2. letnik, 28. 11. 1895, stran 12) Leta 1906 je državni zbor po dolgem boju sklenil uvesti splošno in enako volilno pravico. Na prvih volitvah po tem, leta 1907, je Slovenska ljudska stranka dobila 17 od 23 slovenskih mandatov. (Kranjec 1932: 90)

Konservativci so dvomili o etičnih učinkih kapitalističnega razvoja in so bili sočutni do prebivalstva, ki je živelo od lastnega dela, tako da je katoliška narodna stranka v svojem programu zajela ne le zahteve po usklajevanju vseh področij družbenega življenja z načeli katoliške vere, ampak tudi zahteve po mnogih zakonih v korist kmetov in delavcev. Med slednje spadajo na primer zahteve po zvišanju mezd, skrajševanju delovnega časa, varstvu delovnih razmerij, zdravstvenem in starostnem zavarovanju. Zavzemali so se za enakopravnost slovenskega naroda z drugimi v Avstriji in po narodni avtonomiji (sprva znotraj avstrijske, pozneje pa tudi znotraj jugoslovanske države). (Fink-Hafner 2001: 93)

Slovenska ljudska stranka kot organizirana sila in politični izraz slovenskega katoliškega gibanja je tik pred prvo svetovno vojno dosegla največji vzpon svojega organizacijskega in družbenopolitičnega vpliva v slovenskih deželah. Ta uspeh je dosegla s potrpežljivo, široko zasnovano in dobro organizirano akcijo katoliške cerkve in »konservativnih« političnih prvakov v slabih dvajsetih letih delovanja konec 19. in v začetku 20. stoletja. Osnovne ideološke in programske koncepte srednjeevropskega klerikalnega gibanja je prilagodila slovenskim razmeram ter potrebam katoličanstva in katoliške cerkve. V razmeroma kratkem

času je ta vzpostavil neposredno nadzorstvo in skoraj absoluten vpliv na versko-vzgojnem, družbenogospodarskem, kulturnem, ideološkem in političnem področju v razvoju slovenskega ljudstva. (Zečević 1977: 35) Stranka je gradila svojo podporo na nasprotovanju liberalnemu taboru. Volivni odbor katoliško narodne stranke je tako leta 1901 na primer zapisal: »Mnogo krivičnega se je zgodilo v Avstriji kmečkemu stanu, a za vse krivice so glasovali liberalni poslanci, katere vodijo Judje, in katoliški možje niso mogli storiti drugega, nego da so se upirali in kolikor mogoče ublažili krivične liberalne postave.« Svoje osnovne poteze je povzela takole: Katoliško-narodna stranka je: verska stranka, ki visoko ceni katoliško vero in je ne pusti blatiti, je slovenska stranka, ki ni v nobeni zvezi z Nemci, je katoliškonarodna socialistična stranka in nasprotna kapitalističnemu liberalizmu, zavzema se za splošno, direktno in tajno volilno pravico. (prim. Malo politično ogledalo: 84–85) Na idejo liberalizma je metalo senco dejstvo, da so v upanju na podporo pri zaščiti svojih interesov sodelovali z nemškimi konservativci, primarni subjekt svobode pa takrat še ni bil posameznik, ampak povečini celotno narodno telo, zato je bilo takšno sodelovanje označeno kot nenačelno. Takšni politiki in politikom se je v opozicijo postavilo radikalno krilo mladih liberalcev pod vodstvom Ivana Tavčarja in Ivana Hribarja.

Katoliški poslanci so predlagali skrajšanje vojaškega roka na dve leti, oprostitev služenja vojaškega roka za edince in za izvajanje vojaških vaj v času, ko imajo kmetje najmanj dela. Dosegli so podporo za po toči prizadete kmete, za Notranjce, ki jim je žled pokončal drevje, in za pogorelce. (Malo politično ogledalo: 9) V istem glasilu so opisali klerikalno videnje liberalizma: »Liberalizem je tisti nauk, ki pravi, da naj vsak bo *prost* od onih postav, ki jih je Bog dal človeški družbi. Liberalizem *ne pozna deset božjih zapovedi, ne priznava cerkvene oblasti, državno* oblast pa toliko, kolikor se boji *ječe*.«

Na drugi strani se je klerikalizem srečeval s prav tako čustveno nabitim delovanjem, ki ga je sicer liberalno usmerjeni Hribar neodobravajoče imenoval »farška gonja« in je zanjo menil, da so z njo »nekateri le prevročekrvni mladoslovenski politiki v svoji naivnosti mislili, da ne oslabe le veljave duhovščine, temveč da celo odvrnejo ljudstvo od nje« (Hribar v Perovšek 2005: 74) Pri vprašanju uvedbe splošne volilne pravice je bil Hribar skeptičen prav zaradi velikega vpliva cerkve na volivce, tako da je na primer dejal: če ima kaka stranka taka sredstva na razpolaganje, kot so peklo in nebesa, potem (...) je to sto- in stokrat hujše kot pa kupovanje glasov. Kedar (pa) bode, kakor danes pri nas ni – res prilika za ljudstvo, da bo prosto volilo in se moglo samo odločevati za svoje kandidate, tedaj bodem jaz brezpogojno za

prosto in enako volilno pravico« (Perovšek 2005: 72) Liberalci so si prizadevali uveljaviti interese meščanstva, vendar so morali glede na šibkost tega sloja v tedanjem obdobju poskusiti pridobiti tudi podporo drugih delov družbe. V odnosu do socialdemokratov so bili političnim razlikam navkljub zavezniki konservativcev, v stari jugoslovanski državi pa so se zavzemali za unitarno državo in centralizem. (Fink-Hafner 2001: 80)

Ive Dragovan in Rade Grabrijan sta leta 1901 pisala »Na slovenski zemlji besni ljut strankarski boj mej napredno- in katoliško-narodno stranko, ki je bil doslej omejen samo na Kranjsko, a že udarja čez meje mej mirne obmejne brate. Ljudstvo se druži v dva vala, ki drvita drug proti drugemu.« (v Jug 1901: 33).

Novi igralci v slovenskem političnem prostoru, socialdemokrati, so hoteli zrušiti kapitalizem in izgraditi nov, pravičnejši družbeni red, v katerem bi bila odpravljena zasebna lastnina, politični in gmotni položaj delavstva pa bi se izboljšal. Med njihovimi zahtevami je bila odprava omejevanja svobode tiska, gibanj, zborovanj in združevanj ter splošna, enaka, neposredna in tajna volilna pravica. Menili so, da je vera zasebna stvar, zato so odločno zahtevali ločitev cerkve od države. Zahtevali so tudi obvezen, brezplačen in nekonfesionalen pouk. (prim. Fink-Hafner 2001: 80) V socialni reviji Naši zapiski so se poglobljeno ubadali z vprašanji delavstva in med drugim objavili deset delavskih zapovedi, ki so povzele filozofijo gibanja: 1. Delaj. 2. Ne glej nobenega postopača poleg sebe. 3. Ne opravljaj nobenega suženjskega dela. 4. Zahtevaj pravično plačilo za svoje delo. 5. Ne trpi lakote. 6. Ne imej raztrgane obleke. 7. Veseli se svojega življenja. 8. Živi v časti. 9. Zamaši svoje uho pred popi. 10. Ljubi svojega bližnjega, kakor samega sebe. (9. marec 1849 v »Die Verbrüderung«, objavljeno v Naši zapiski: 159) Po besedah Jožeta Pučnika iz leta 1990 se slovenska socialdemokracija začinja tam, kjer se je sistematično začela postavljati in razvijati takoimenovana socialna misel, misel o neenakosti med ljudmi in krivicah družbenega reda (strukturna neenakost ljudi) ... Rezultat premika v razlagi družbe pod vplivom razsvetljenstva je bila zahteva, da si morajo ljudje urejati svoje skupine, tj. socialne odnose in razmere sami po svojem umu in razumu. Teoretično izhodišče slovenske socialne demokracije je torej razsvetljenski program, uveljavljanje temeljnih človekovih pravic na področju proizvodnje in razdelitve materialnih in duhovnih dobrin. (Pučnik, junij 1990 v Prunk 1990, Nova slovenska samozavest)

Z vprašanji delavstva se je ukvarjalo tudi Slovensko katoliško delavsko društvo z geslom »Krščanski delavci, združite se!«, ki je bilo ustanovljeno 13. oktobra 1895 v Ljubljani. V svojem glasilu Glasnik so obravnavali teme, kot so pogodbe o delu, delavske plače (posebej tudi problematiko plač delavk). Delo so izpostavili kot najvišjo vrednoto, vendar so ostro nasprotovali socialnim demokratom, ki so jih imeli za brezbožne, ter kritiki njih in njihovega glasila Delavec namenili precej prostora v vsaki številki svojega časopisa. O svojem programu so v Glasniku leta 1896 zapisali, da so različni družbeni razredi in kapital potrebni, vendar naj se z obdavčenjem velikega kapitala razbremenijo nižji sloji, ter pozvali k vrnitvi k praktičnemu krščanstvu v boju zoper moderni liberalizem in kapitalizem, vendar »ne s silo, ampak s postavo v roki,« z uporabo volitev.

Komunizem na Slovenskem se je razvijal prek neposredne konfrontacije s katolicizmom, v zadnji fazi prek konfrontacije s Katoliško akcijo.

Revolucionarno SNR je v razočaranju nad vse slabšim stanjem v Jugoslaviji med obema vojnama izdalo Program in zahteve Slovenskega Nacijonalno Revolucionarnega gibanja, v katerem je opisalo svoje videnje položaja Slovencev, ki so jih po njegovem mnenju izdale prav vse tedanje politične opcije. Poudarili so izžemanje Slovenije v Jugoslaviji, več kot polovično brezposelnost med delavstvom, raznarodovanje Slovencev v Italiji, Avstriji in na Ogrskem ter moč monopolnih družb in kartelov. Za vse to je odgovornost pripisalo »izdajstvu slovenskih meščanskih strank«, niso pa pozabili niti na vlogo duhovščine, ki je po njenem mnenju v veliki meri sodelovala pri »vpreganju slovenskega naroda v velesrbsko sužnost«. »Izhod leži v tem, da slovenski narod in delovno ljudstvo sama zagrabita usodo v svoje roke« z naslednjim ciljem: »Oživotvorjenje samoodločbe slovenskega naroda do odcepitve in združitve vseh njegovih delov, ki jih je mednarodni imperializem razkosal in katerega osvoboditev je mogoča samo na načelu samoodločbe narodov.« Uresničitev ciljev je videla v ustanovitvi »slovenske delavsko-kmečke republike«, in sicer na podlagi boja proti narodnemu in fašističnemu zatiranju ter boja proti gospodarskemu izžemanju, v kar bi spadala tudi razlastitev veleposestnikov in cerkve. Med drugim se je gibanje opredelilo proti demokraciji ali ustavnosti in izreklo podporo Sovjetski zvezi, ker »se ta dežela dosledno bojuje za mir ter pravice malih in zatiranih narodov«.

Čeprav je Cerkev veliko oblasti izgubila že v Avstro-Ogrski, je na Slovenskem še med obema vojnama skušala obdržati duhovno in posvetno oblast. Duhovno neposredno, na primer z

obveznim veroukom, posvetno z usmerjevalno vlogo v Slovenski ljudski stranki, ki je sicer zmagovala na svobodnih volitvah. Kleriki so prevzemali tudi funkcije izvršne oblasti, Korošec na primer funkcijo ministra za šolstvo oziroma notranjega ministra. (Hribar 1989: 22)

5. MODELI POLITIČNIH DOKTRIN V SLOVENSKI USTAVI

Jhering pravi, da je pravica pravno zavarovani interes oziroma interes, ki je pravno zavarovan. Interes je bistvena sestavina pravice in izraža njen praktični cilj, medtem ko je pravno varstvo formalna prvina in je le »varstveni ovoj« vsebine. V pristojnosti zakonodajalca je, da posamezne interese ovrednoti ter presodi, kateri so tako pomembni, da jih je treba tudi pravno zavarovati. (Pavčnik 2003: 129)

V analitičnem delu te diplomske naloge se bom ukvarjala z vprašanjem, elementi katerih političnih doktrin so izraženi v slovenski ustavi, kar je neposredno povezano z ugotavljanjem, katere oziroma čigave interese ščiti Ustava RS.

Liberalizem

Skladno s potezami liberalne politične doktrine, ki sem jih navedla v prejšnjem poglavju, bom v slovenski ustavi iskala tiste dele, ki kažejo, da je ustavodajalec velik pomen pripisal posamezniku, njegovim pravicam in svobodi. Zlasti bom pozorna na univerzalizem oziroma na idejo o naravnih pravicah, torej tistih, ki izvirajo iz same narave človeka in zato pripadajo vsem ljudem, neodvisno od pozitivnega prava in trenutne družbene ureditve, obenem pa tudi na idejo, da politične dolžnosti izvirajo iz dejstva, da je družba prostovoljno združenje posameznikov. Izpostavila bom dele, ki izrazito poudarjajo koncepte svobode, na podlagi katerih je moč oblasti omejena na način, ki dopušča največjo možno svobodo posameznika in ga ščiti pred kratenjem pravic. Prisotnost liberalnih idej bi potrdilo tudi strogo ločevanje cerkve in države ter zagovarjanje tolerantnosti pri moralnih in verskih vprašanjih.

Konservativizem

Glede na drugo hipotezo in zastavljene cilje diplomske naloge bom v Ustavi Republike Slovenije poskusila najti tiste dele, ki bi potrjevali vpliv konservativizma, torej poudarjanje pomena družine, stabilnosti, čustvenega odnosa do države. Določbe, ki po svoji naravi omejujejo nenadne ali nasilne družbene spremembe. Elemente, ki bi kazali, da je ustavodajalec pripisal velik pomen spoštovanju obstoječih institucij in oblasti ter podprl

vladajoče elite. S konservativno mislijo sta neločljivo povezani tudi načeli pravne države in delitve oblasti, ki naj zagotavlja ravnotežje med enotnostjo državne oblasti in posameznikovo svobodo. Konservativizem bi se lahko izrazil tudi v določbah, na podlagi katerih lahko sklepamo, da je naravno in prav, da med ljudmi obstajajo razlike tako, da neizogibno sestavljajo sloje, ki bi jih bilo nesmiselno medsebojno izenačevati po pravni poti, ter da je človekova narava nujno nepopolna, zaznamujeta pa jo nerazumnost in grešnost, ki ju prikriva civilizirano vedenje. Vpliv konservativizma bi se lahko kazal tudi v pripisovanju bistvenega pomena tradiciji, institucijam, simbolom in ritualom.

Socializem

V slovenski ustavi bom skladno z zastavljenima hipotezama in predvidenimi metodami dela poskusila najti elemente, ki bi kazali na vpliv idej socializma na njeno strukturo. Pozorna bom na določbe, ki ustrezajo težnjam po socialni pravičnosti in čim večji izenačenosti državljanov glede na njihov gmotni položaj in s tem povezane morebitne vzvode za redistribucijo dobrin ter zagotovitev minimalnega življenjskega standarda, v kar ni zajeta le prehrana, ampak tudi druge dobrine, na primer zdravstvena oskrba in izobraževanje. Na prisotnost socialističnih idej bi kazalo pripisovanje velikega pomena in vrednosti delu kot temelju človekovega obstoja. Iskala bom morebitno podporo omejevanju nekaterih pravic posameznikov v korist blagostanja celotne družbe in znake, da je ustavodajalec podpiral velik vpliv države na odločanje o gospodarskih investicijah, cenah in sami produkciji, posebej z uporabo državnega lastništva proizvodnih sredstev. Ob analizi ustave bom pozorna na to, ali je predvidena uporaba državnega aparata in institucij za izvajanje ukrepov, ki posegajo v družbeno dogajanje na način, ki omogoča vzpostavitev države blaginje.

Korporativizem

Ob analizi ideološke strukture Ustave Republike Slovenije bom pri iskanju morebiti prisotnih elementov korporativizma pozorna na določbe, ki bi kazale na prenos moči neposredno na gospodarske in socialne interesne skupine. S korporativistično mislijo bi se ujemalo institucionalno vzpostavljanje skupin delodajalcev in delojemalcev, ki bi medsebojne odnose urejali po predpisanih scenarijih. Enako velja za spodbujanje državljanov, da svoje interese ščitijo s povezovanjem v skupine in ne neposredno, ker sami za to niso dovolj usposobljeni.

6. ANALIZA

»Političnih teorij ni mogoče razumeti samih po sebi, iztrganih iz tistega družbenega dogajanja, v katerem so nastale in ki ga po svoje izražajo.« (Goričar 1959: 18) To dejstvo moramo upoštevati tudi pri branju slovenske ustave in se zavedati okoliščin, v katerih je bila napisana. Listina pomeni kompromis, dosežen med političnimi akterji v času zanosnega stanja vsega naroda, ki je hrepenel po pravi demokraciji, doseženi po poti nenasilnega razvoja, v toku katerega bi obdržal že pridobljene pravice, med njimi predvsem socialne. Pisanje ustave samostojne Slovenije je potekalo v duhu sklepanja kompromisov na podlagi dogovorjenih skupnih temeljnih izhodišč, kar nedvoumno kaže na politično naravo samega procesa. Pravo ni abstrakcija, ki bi obstajala zunaj družbe ali celo nad njo, ampak izvira iz nje same, iz političnega stanja. V demokratično zasnovani skupnosti je tako ustava izraz političnega kompromisa, *ubesedeno stičišče velike večine prebivalcev*. (prim. Grad: 237) Z analizo ustave in ob upoštevanju zgodovinskega dogajanja na slovenskih tleh lahko ugotovimo, koliko je posamezna politična doktrina kot odraz nekega svetovnega nazora uspela uveljaviti ustavnopravno zaščito interesov, pomembnih za ohranjanje njenih temeljnih vrednot.

Liberalna ustava

Moja prva hipoteza v tem diplomskem delu je, da je slovenska ustava v osnovi liberalna, z njo pa se skladata že prvi člen, ki določa, da je Slovenija demokratična država, in prva polovica drugega člena, ki pravi, da je Slovenija pravna država. Demokracija je sicer vrednota in prvina vseh obravnavanih ideologij, vendar je prav glede na vsebino ustave slovenska demokracija liberalna. Vladavina prava, ki ščiti pravice posameznika, je ena izmed premis liberalizma. V ustavi že na samem začetku lahko preberemo, da izhaja iz temeljnih človekovih pravic in svoboščin, ki jim je posvečeno prvo poglavje za splošnimi določbami, ki obsega več kot četrtno členov celotnega dokumenta. Tudi tolikšen poudarek človekovim pravicam nedvomno potrjuje liberalno naravo slovenske ustave. »Liberalna doktrina gradi družbeni in politični sistem na posamezniku kot občanu, če je pripadnik civilne družbe, in na posamezniku kot državljanu, če je pripadnik države.« (Lukšič 1992: 305)

Med značilne liberalne prvine spadata prej zapostavljena pravica do svobodnega izražanja in svoboda vesti, pomembna elementa liberalne misli pa sta tudi načelo delitve oblasti, ki je opredeljeno že v tretjem členu, ter v sedmem členu določena ločenost države in verskih skupnosti. Prvi del tretjega člena je izrazito liberalen že v tem, da Slovenijo ne opredeljuje kot državo Slovencev, ampak državo vseh svojih državljanek in državljanov, hkrati pa pravi, da država temelji na trajni in neodtujljivi pravici slovenskega naroda do samoodločbe. Zamisel o pravici naroda do samoodločbe je zapuščina francoske revolucije, ki je poskušala oblikovati oblast po liberalnih načelih, tako da tudi to, eno najbolj temeljnih določb slovenske ustave, uvrščam med liberalne, čeprav se liberalna doktrina že v drugem odstavku istega člena upogne zaradi besedila, ki pravi, da ima v Sloveniji oblast ljudstvo; torej ne posameznik(i), ki pomenijo bistvo liberalne ideje, ampak skupina ljudi, ki sestavlja neko enoto in le kot takšna, ne pa posamično, predstavlja nosilca oblasti. Idejo o suverenosti ljudstva, ki je izrazito meščanska državnopravna ideja, je kot prvi določno izrazil nizozemski pravnik nemškega rodu Johann Althusius na prehodu 16. v 17. stoletje. Izhajal je iz nauka monarhomahov o individualni svobodi človeka, obnovil nauk o družbeni pogodbi in ga spojil s pojmom suverenosti po Bodinu. Po Althusiusu suverenost, to je absolutna in trajna oblast, pripada ljudstvu, njeno izvrševanje pa tistemu, ki mu ljudstvo to poveri. (prim. Goričar 1959: 162)

Prebiranje ustave z vidika razvrščanja določb glede na njihov ideološki izvor se izkaže za težavno. Čeprav je listina v prvi vrsti liberalna ter tudi v svojih osnovnih političnih in pravnih načelih iz splošnih določb, ki izražajo politično voljo ustavodajalca, opredeljujejo pa v prvi vrsti politični sistem, nosilca oblasti in obliko vladavine, sledi liberalni doktrini, je prežeta s prvinami drugih doktrin, vendar si te najpogosteje niso priborile posameznih členov, ampak so svoje mesto našle kot dopolnilo sicer liberalnih členov, navadno kot zadnja alineja. Vseeno je v ustavi nekaj izrazito neliberalnih prvin. Med njimi je najizrazitejša delitev parlamenta na državni zbor in državni svet, oblikovan po vzoru senata v Bavarskem parlamentu. Tako 96. člen državni svet opredeljuje kot zastopstvo nosilcev socialnih, gospodarskih, poklicnih in lokalnih interesov ter s tem v ustavo vnaša povsem korporativističen element. Ker je bil namesto tovrstnega drugega doma, sprejetega v zadnji fazi sprejemanja ustave, v igri tudi zbor regij (Cerar: 122), ki bi bil številčno gledano celo enakovreden državnemu zboru, predvsem pa je dobil podporo tudi v javni razpravi, ne preseneča dejstvo, da več kot polovica svetnikov zastopa lokalne interese. »Zamisel državnega sveta ali senata je bila očitno nekje na pol poti med eno- in dvodomnim parlamentom: omogočila je vstop lokalnih, socialnih in gospodarskih interesov v zakonodajno telo, vendar tako, da ni bilo porušeno temeljno načelo državljskega

predstavništva niti načelo funkcionalnosti in racionalnosti odločanja v parlamentu.« (Jambrek 1992: 294–295)

S teoretičnega vidika je načelo dvodomnosti izvorno povezano z načelom delitve oblasti, torej z liberalno prvino, poleg tega pa se z državnim svetom uveljavlja eden od vidikov parlamentarne demokracije, in sicer sistem nepopolne dvodomnosti. Na potrebo po različni institucionalni ureditvi drugega doma glede na prvi dom parlamenta je opozarjal že Leonid Pitamic, ko je ugotavljal, da v večini unitarnih držav poleg ljudske zbornice najdemo še eno, po drugih načelih sestavljeno zbornico. Slovenski državni svet s svojo interesno organiziranostjo, kjer njegove volilne baze ne predstavljajo politične stranke oziroma vsi državljani, ampak interesne skupine, državljane spodbuja, da za zaščito svojih interesov skrbijo posredno skupaj z drugimi v podobnem položaju, tako da so obravnavani kot skupina in ne več kot posamezniki, to pa pomeni prehod od liberalnega h korporativističnemu pogledu na državno ureditev.

V nadaljevanju analize ne bom iskala liberalnih elementov ustave, ampak bom na podlagi predpostavke, da moja prva hipoteza drži, odkrivala prvine drugih političnih doktrin. Poleg zgoraj opisanega izrazitega primera korporativistične doktrine v primeru državnega sveta je v ustavi še nekaj takšnih členov, ki kažejo neliberalne doktrine, večinoma pa se te z liberalnimi prepletajo v okviru posameznih členov.

Socialistične prvine

Glede na določbo drugega člena, da je Slovenija pravna in socialna država, ne preseneča, da v dokumentu najdemo mnoge elemente socialistične misli. Socializem je vedno poudarjal delo kot vrednoto, celo do te mere, da je jugoslovanska ustava vsebovala določbo o pravici do dela¹. Slovenska ustava v 49. členu zagotavlja svobodo dela, prosto izbiro zaposlitve, prepoveduje prisilno delo, predvsem pa določa, da je pod enakimi pogoji vsakomur dostopno vsako delovno mesto. V tem primeru gre za povezavo liberalne in socialne misli, povsem iz zadnje pa izvira določba 66. člena ustave:

¹ *Pravico do dela v prvi točki člena II-15 vsebuje tudi osnutek Pogodbe o Ustavi za Evropo (2003): »Vsakdo ima pravico do dela in do opravljanja svobodno izbranega ali sprejetega poklica.«*

»Država ustvarja možnosti za zaposlovanje in za delo ter zagotavlja njuno zakonsko varstvo.«

S takšno dikcijo se v državni ureditvi ohranja socialna komponenta iz predhodne ustavnopravne ureditve v milejši obliki, ki čeprav nič več ne omenja pravice do dela, državi kot skupnosti nalaga dolžnost, da poskrbi, da bodo njeni člani lahko s svojim delom poskrbeli za lastno socialno varnost.

Tudi sicer slovenska ustava velik del vsebine namenja zaščiti človekovih pravic, ki jih uvrščamo v drugo generacijo človekovih pravic. Prvi generaciji, to je tistim najosnovnejšim državljanskim in političnim pravicam, ki izhajajo iz načel francoske revolucije in gibanj iz 18. stoletja, je posvečen uvodni del, medtem ko ekonomsko-socialne pravice druge generacije iz prve polovice 20. stoletja, ki so se v veliki meri uveljavile na podlagi ruske revolucije, najdemo v poglavju o gospodarskih in socialnih razmerjih.

Poleg omenjenega varstva dela v tem poglavju najdemo tudi določbo o soodločanju (75. člen): »Delavci sodelujejo pri upravljanju v gospodarskih organizacijah in zavodih na način in pod pogoji, ki jih določa zakon«, o sindikalni svobodi (76. člen): »Ustanavljanje in delovanje sindikatov ter včlanjevanje vanje je svobodno« in o primernem stanovanju (78. člen): »Država ustvarja možnosti, da si državljani lahko pridobijo primerno stanovanje.« Skladna z zamisljivo o prevladi dobrobiti skupnosti nad interesi na ravni posameznika je tudi določba iz tega poglavja, ki sicer nikakor ne spada v kontekst liberalne misli, namreč 69. člen o razlastitvi, ki pravi: »Lastninska pravica na nepremičnini se lahko v javno korist odvzame ali omeji proti nadomestilu v naravi ali proti odškodnini pod pogoji, ki jih določa zakon.«

Med socialistične elemente bi sicer seveda lahko uvrstili tudi 77. člen o pravici do stavke: »Delavci imajo pravico do stavke,« vendar ta vsebuje tudi drugo alinejo prej konservativne narave, ki se glasi: »Če to zahteva javna korist, se lahko pravica do stavke, upoštevajoč vrsto in naravo dejavnosti, z zakonom omeji.«

Že v drugem poglavju med zadnjimi členi najdemo prav tiste s socialistično konotacijo. Tako 50. člen določa, da imajo državljani pravico do socialne varnosti, in državi nalaga, da mora urejati obvezno zdravstveno, pokojninsko, invalidsko in drugo socialno zavarovanje ter skrbeti za njihovo delovanje, 51. člen pa ga še nadgrajuje s tem, da določa, da ima vsakdo

pravico do zdravstvenega varstva in da imajo državljani z zakonom opredeljene pravice do njegovega kritja iz javnih sredstev.

Socialno zavest dokazuje tudi 52. člen o pravicah invalidov, ki za te predvideva posebno zakonsko varstvo in usposabljanje za delo ter obenem določa, da se izobraževanje in usposabljanje otrok z motnjami v telesnem ali duševnem razvoju in drugih huje prizadetih oseb za dejavno življenje v družbi financira iz javnih sredstev.

Konservativne prvine

Izmed glavnih treh političnih doktrin, ki jih poleg liberalizma prepoznamo v slovenski ustavi, je konservativizem najmanj očitna oziroma si je najmanj členov izborila v celoti, vendar pa se pogosto pojavlja kot dopolnilo dikcije členov, ki so v bistvu obarvani drugače. Kljub vsemu pa njegov pečat najdem v zelo vidnem in pomembnem delu, v preambuli, ki čustveno poudarja večstoletni boj slovenskega naroda za narodno osvoboditev.

Enajsti člen določa kot uradni jezik v Sloveniji slovenščino, ki se ji na območjih z italijansko in madžarsko narodno skupnostjo pridružujeta njihova jezika. Sicer v tej določbi ne bi iskala katere koli politične doktrine, vendar jo, čeprav gre v bistvu seveda za izraz nacionalističnih teženj, med konservativnimi omenjam, ker ohranitev jezika pomeni ohranitev naroda, ta pa je vrednota konservativizma. Dolgoletna prizadevanja za uveljavitev slovenščine kaže tudi citat iz leta 1891: »Naša sveta dolžnost je, da vedno in povsod zahtevamo slovensko obravnavanje in da se odločno protivimo vsakemu vsiljevanju nemščine. To naše zahtevanje je utemeljeno v zakonih in je opravičeno. Uradniki, kateri hočejo pri nas živeti, morajo biti zmožni našega jezika, morajo v našem jeziku uradovati in morajo naš jezik spoštovati.« (Rodoljub: 21)

Med konservativne člene uvrščam 53. člen, ki obravnava zakonsko zvezo in družino, in sicer med drugim določa, da država varuje družino, materinstvo, očetovstvo, otroke in mladino ter ustvarja za to varstvo potrebne razmere. S konservativno mislijo se sklada tudi 33. člen, ki zagotavlja pravico do zasebne lastnine in dedovanja, čeprav bi jo težko pripisali le konservativizmu, saj je pravica do zasebne lastnine tudi eden od temeljnih postulatov

liberalizma². Pravica do dedovanja je izraziteje konservativne narave, ker omogoča pridobivanje in vzdrževanje določenega družbenega položaja tudi po drugi poti kot z lastno iznajdljivostjo in pobudo (liberalizem) oziroma z lastnim delom (socializem). Štiriintrideseti člen določa, da ima vsakdo pravico do osebnega dostojanstva in varnosti, ta pa pomeni temeljno vrednoto konservativizma. Tako mu lahko v veliki meri pripišemo tudi duh 63. člena, ki zajema prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti ter prepoved spodbujanja k nasilju in vojni.

Med tiste redke člene, ki v celoti izražajo konservativno doktrino, spada 73. člen ustave:

Vsakdo je dolžan v skladu z zakonom varovati naravne znamenitosti in redkosti ter kulturne spomenike.

Država in lokalne skupnosti skrbijo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine.

Zgornji člen se sklada s konservativno težnjo po ohranjanju tradicije in stika moderne družbe z njenimi koreninami. Ideja o pomenu varovanja naravnih znamenitosti in ohranjanja narave sicer izvira iz ekoloških gibanj, ki so sčasoma prodrli v vse večje politične doktrine, vendar morda najbolj prav v konservativno. Tesno povezanost najvišjih institucij z blaginjo Slovenije, ki pomeni rdečo nit njihovega delovanja in s tem s konservativnega vidika zagotavlja kontinuiteto ne glede na periodično menjavo oblasti, med drugim kaže predpisana prisega predsednika republike iz 104. člena, ki jo morajo po določbi 133. člena ustave izreči tudi predsednik vlade in ministri. Hipotezo, da gre v primeru zaprisege za konservativen element, potrjuje tudi sama izvedba postopka, ki je za konservativizem tipičen ritual.

Med posebnosti slovenske ustave spada njen peti člen, ki se v drugem odstavku glasi:

Slovenci brez slovenskega državljanstva lahko uživajo v Sloveniji posebne pravice in ugodnosti. Vrsto in obseg teh pravic in ugodnosti določa zakon.

² V obdobju liberalnega kapitalizma, v katerem je veljala zasebna lastnina za »sveto in nedotakljivo«, je imela lastnina predvsem gospodarsko funkcijo. Z uvedbo prvih gospodarskih in socialnih pravic po prvi svetovni vojni in zlasti po uveljavitvi socialne države po drugi svetovni vojni je lastnina pridobila tudi socialno funkcijo. Socialna država je uvedla številne neposredne (posebne davke na premoženje) in posredne omejitve lastnine (minimalne plače, obvezno socialno zavarovanje, pravice iz kolektivnih pogodb itn). V zadnjih desetletjih postaja vse pomembnejša ekološka funkcija lastnine, tako da nekatere določbe z ekološko vsebino vsebuje že ustava. (Fink-Hafner 2001: 226)

Tretji člen določa, da je Slovenija država vseh svojih državljanek in državljanov, zgoraj navedena določba pa predvideva podeljevanje posebnih pravic tudi skupini ljudi (korporativističen element), ki nimajo slovenskega državljanstva, s tem pa kaže na čustven odnos do države kot tvorbe, ki predstavlja simboličen okvir, ki varuje narod. Tovrstna čustva, posebno v povezavi z državno simboliko, pa spadajo v sklop konservativistične politične doktrine.

Peti člen tudi sicer z uporabo termina avtohtonost, s skrbjo za manjšine, slovenske izseljence in zdomce, pa tudi s tem, ko državi nalaga skrb za naravnega bogastva in kulturne dediščine ter ustvarjanje možnosti za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije, v celoti pripada konservativistični doktrini.

Konservativna politična misel ob poudarjanju vrednot, kot sta družina in tradicija, stavi na delovanje v okviru manjših skupnosti bolj kot na državni ravni. S tega vidika bi ji lahko pripisali temelj ideje o lokalni samoupravi, kot je izražena v prvem delu petega poglavja ustave, ki določene pristojnosti z državne ravni prenaša na lokalno raven in obenem določa vire financiranja lokalnih organov. Težje bi konservativizmu pripisali drugi del istega poglavja, ki v 145. členu določa, da se državljanji lahko za uveljavljanje svojih interesov samoupravno združujejo, ter da se lahko državljanom prepusti samoupravno urejanje posameznih zadev iz državne pristojnosti. Ta člen pod naslovom »samouprava na področju družbenih dejavnosti« uvrščam med korporativistično obarvane.

Korporativistične prvine

Najbolj tipičen izraz korporativistične misli pomeni prenos moči neposredno na gospodarske in socialne interesne skupine, predvsem z institucionalnim vzpostavljanjem skupin delodajalcev in delojemalcev, ki medsebojne odnose urejajo po predpisanih scenarijih. Enako velja za spodbujanje državljanov, da svoje interese ščitijo s povezovanjem v skupine in ne neposredno. Lukšič tako piše, da so zahodni liberalnodemokratski sistemi predvsem v šestdesetih in sedemdesetih letih dvajsetega stoletja ob parlamentu zgradili vrsto institucij, ki so jih politološki raziskovalci označili za liberalni korporativizem, saj so bile zgrajene za prenos funkcionalnih interesov zlasti delodajalcev in delojemalcev v politični sistem ob liberalnodemokratskih ustanovah. (prim. Lukšič 1992: 308)

Korporativizem si je v slovenski ustavi izbojeval močno pozicijo, saj je skladno z njegovimi potezami namesto sprva predvidenega zbora regij drugi dom slovenskega parlamenta postal državni svet. Ta namesto samo regionalnih interesov po določbi 96. člena poleg teh zastopa še socialne, gospodarske in poklicne interese. Že če bi obveljal predlog z zborom regij, bi to do neke mere pomenilo uveljavitev korporativističnega elementa v slovenski državni ureditvi, ki ga je v zadnjem koraku sprejeta spremenjena različica le še dopolnila in poudarila. Šestindevetdeseti člen slovenske ustave se tako danes glasi:

Državni svet je zastopstvo nosilcev socialnih, gospodarskih, poklicnih in lokalnih interesov.

Državni svet ima 40 članov. Sestavljajo ga:

- štirje predstavniki delodajalcev;
- štirje predstavniki delojemalcev;
- štirje predstavniki kmetov, obrtnikov in samostojnih poklicev;
- šest predstavnikov negospodarskih dejavnosti;
- dvaindvajset predstavnikov lokalnih interesov.

Organizacijo državnega sveta ureja zakon.

Poleg zgornjega člena pod okrilje iste politične doktrine spadata tudi 145. člen z določbo, da se lahko državljanji za uveljavljanje svojih interesov samoupravno združujejo in urejajo posamezne zadeve iz državne pristojnosti ter, čeprav ne tako izrazito, 76. člen o sindikalni svobodi. Sindikalizem je eden izmed elementov socializma, ki ga je fašizem vpeljal v korporativizem.

Saul morda na prvi pogled presenetljivo uvršča med institute, ki se izvrstno skladajo s korporativizmom, tudi referendum in neposredno demokracijo. Moderni referendum, kot si ga je zamislil njegov iznajditelj Napoleon, je tako po Saulu nedemokratična prvina, ki se pretvarja, da pooseblja demokracijo. Zapleteni dejanski problemi se rešujejo za zaprtimi vrati z usklajevanjem interesov posameznih skupin, ljudstvo pa medtem zamoti bleščeča predstava z iluzijo njihovega neposrednega vpliva na odločitve o pomembnih vprašanjih in njihovega neposrednega razmerja s pomembneži, ki jim zatrjujejo, da bo preprost »da« ali »ne« spremenil tok zgodovine kot zamah s čarobno paličico. (Saul 1997: 113) Slovenska ustava vprašanje referendumu ureja v 90. členu, ki je že od samega začetka predmet stalnih diskusij.

Ustava kot politični kompromis

Že v zgornjem besedilu sem nakazala težavo, ki se pojavlja pri poskusu razvrščanja celotnih členov glede na to, kateri politični doktrini so najbližje. Večina členov se ponuja kot jasen dokaz teze, da je ustava rezultat političnega kompromisa, in poleg osnovnega tona, ki je največkrat liberalen, v navadno zadnjem delu namenjajo mesto še kateri izmed drugih doktrin.

Drugi člen ustave pravzaprav kljub svoji kratkosti (»Slovenija je pravna in socialna država«) združuje liberalizem, konservativizem in socializem. Prvi dve doktrini obe poudarjata pomen vladavine prava, zadnja pa kot eno izmed najvišjih vrednot poudarja socialno varnost. Pri oblikovanju tega člena je v Komisiji za ustavna vprašanja prišlo do razgibane debate, v kateri je večina menila, da je treba čim bolj poudariti socialno funkcijo države. (Cerar 251–252). Tine Hribar je povzel: »Rad bi poudaril, da gre tu za izrazito politično vprašanje. Ne strokovno. ... Francija ima v 2. členu: Francija je nedeljiva, laična, demokratična in socialna republika. To se pravi, ali se bomo zdaj odločili ravno za dva predikata, ali štiri ali šest ali pa nobenega, je stvar popolne politične odločitve.«

V tretjem členu je osnovna liberalna misel, da je Slovenija država vseh svojih državljanek in državljanov, ki temelji na trajni in neodtujljivi pravici slovenskega naroda do samoodločbe, s tem pa pomeni uživanje pravic na podlagi državljanstva in ne na podlagi narodne pripadnosti. V drugem odstavku jo dopolnjuje neliberalno obarvana določba, po kateri ima v Sloveniji oblast ljudstvo, leta 2003 pa je bil sprejet dodaten člen 3.a, ki določa, da lahko Slovenija z mednarodno pogodbo, ki jo ratificira državni zbor z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev, prenese izvajanje dela suverenih pravic na mednarodne organizacije, ki temeljijo na spoštovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin, demokracije in načel pravne države, ter vstopi v obrambno zvezo z državami, ki temeljijo na spoštovanju teh vrednot. Gre za člen, sprejet v povezavi s približevanjem Slovenije Evropski uniji in članstvom v zvezi NATO, kot takšnega pa ga označujem kot odsev internacionalizma. Tudi sicer je tretji člen zanimiv v povezavi z drugim odstavkom petega člena, ki določa, da lahko Slovenci brez slovenskega državljanstva v Sloveniji uživajo posebne pravice in ugodnosti ter s tem razširja določbo o Sloveniji kot državi vseh svojih državljanek in državljanov tudi na Slovence brez slovenskega državljanstva, s tem pa ustvarja izjemo od načela, naj narodna pripadnost ne vpliva na pravice posameznika.

Dante Alighieri je v svojem delu »De monarchia« razgrnil utopično idejo o univerzalni svetovni državi, ki naj bi ji načeloval monarh, na znotraj pa naj bi bila ta država urejena po načelu federacije ali konfederacije. Dante se je odločno zavzel za neodvisnost monarha od papeža in je oprl to svoje stališče na celo vrsto argumentov, ki pa so še čisto teološke in sholastične narave. (Goričar 1959: 121) Ločitev verskih skupnosti od države iz sedmega člena slovenske ustave, ki je v neskladju s konservativizmom, pa ne izhaja le iz liberalne, ampak tudi iz socialistične misli. Tako je na primer leta 1903 Dmitar Mihić zapisal, da ima socializem na področju religije trojno nalogo: »pridobiti verski strplivosti splošno priznanje«, saj je religija stvar posameznika, »odprava religije množtva (Massenreligion), komisne in prisilne religije«, ker je religija »najintimnejše čustvo posameznikovo« in zato »ne trpi nobenega usiljivega razprodajanja«, ter »ločitev cerkve od države«. Mihić je naloge socializma v zvezi z religijo v Naših zapiskih povzel v misli, da ji mora »odvzeti značaj prisilnosti in jo uvesti izključno le kot popolnoma individualen nazor, ki se razvije polagoma v modroslovje«. (Naš zapiski: 122) Revijo Naši zapiski so vodili »masarikovci, katerih glavni cilji so bili boj proti klerikalizmu in marksizmu, zavzemali pa so se za demokracijo, kulturni razvoj ter za boljši družbeni in ekonomski položaj ljudi. Masarikovci niso bili klasični liberalci, saj so bili v marsičem zelo blizu socialdemokraciji.« (Lukšič 1999: 118)

V 21. členu se liberalno zagotavljanje človekovih pravic v kazenskem postopku meša s konservativno idejo o človekovem dostojanstvu. Tudi 41. člen o svobodi vesti je z določbama o svobodnem izpovedovanju vere izrazito liberalen, v tretjem odstavku pa je konservativen, saj staršem daje pravico do usmerjanja otrok glede verske in moralne vzgoje, ki ustreza osebni prepričanosti staršev.

Liberalne korenine so že lahko prepoznavne tudi v 55. členu o svobodnem odločanju o rojstvih otrok, vendar jih v drugem odstavku dopolnjuje socialistična doktrina, ki državi nalaga zagotavljanje možnosti za uresničevanje te svoboščine in ustvarja razmere, ki omogočajo staršem, da se odločajo za rojstva svojih otrok. Socialistična komponenta je našla pot tudi v 74. členu o podjetništvu, kjer jo v sicer liberalnem členu najdemo v določbi, da se gospodarska dejavnost ne sme izvajati v nasprotju z javno koristjo. Določba o podjetništvu je edina v ustavi, ki neposredno sega na področje gospodarstva, in sicer določa, da je gospodarska pobuda svobodna. Ustavna prepoved dejanj nelojalne konkurence ščiti sistem tržnega gospodarjenja. »Kompetitivna demokracija je politični ekvivalent tržne konkurence; politični in gospodarski pluralizem sta torej vzajemno pogojena. Negotove pa so ocene, ali je

tržno gospodarstvo prerekvizit politične demokracije in ali je ta nujno predhodni pogoj ('determinanta') ekonomske liberalizacije«. (Jambrek 1992: 74)

V sicer ideološko socialističnem 50. členu, ki obravnava pravico do socialne varnosti, v katerega je bila leta 2004 vključena tudi določba o pravici do pokojnine, najdemo konservativen element v tretjem odstavku, ki predvideva zagotovitev posebnega varstva za vojne veterane. V sklop konservativistične doktrine prav tako uvrščam tretji odstavek 53. člena o zakonski zvezi in družini, ki državi nalaga varovanje družine, materinstva, očetovstva in mladine ter ustvarjanje potrebnih razmer za takšno varstvo. Izrazito socialistične narave pa je tretji odstavek 52. člena o pravicah invalidov, ki predpisuje javno financiranje njihovega izobraževanja in usposabljanja.

Pomemben je 57. člen o izobrazbi in šolanju, ki z določbo o svobodi šolanja in obveznem osnovnošolskem izobraževanju sledi splošnim načelom liberalizma, ki so jih postopoma prevzele tudi vse druge doktrine, določbi o tem, da se osnovnošolsko izobraževanje financira iz javnih sredstev ter da država ustvarja možnosti, da si državljani lahko pridobijo ustrezno izobrazbo, pa sta seveda elementa socialistične misli. Izguba vpliva cerkve na šolstvo je pomenila hud udarec za konservativizem na Slovenskem. Leta 1855 je avstrijska vlada sklenila konkordat z Rimom, kjer je priznala cerkvi velik vpliv zlasti na šolstvo. (Kranjec 1932: 70) Leta 1869 je novi ljudskošolski zakon odvzel cerkvi nadzorstvo nad šolo, naslednje leto pa je bil konkordat odpovedan. (Kranjec 1932: 88) Anton Mahnič je tako leta 1889 pisal: »Da bi vsaj misel in vest prosti ostali! Tako moderna država se je polastila tudi šole, katero s tako tenko vestjo nadzoruje, da se ne bo kmalu v javni šoli ni stavek spregovoril, ki ga ni naučni minister izrecno potrdil ... Res, drugega več ne manjka, nego da bi država o začetku vsakega leta učencem in učiteljem in sploh vsem državljanom poslala tiskan zapisnik vseh misli in želj, besed in dejanj prihodnjega leta s poveljem: To in tako boste letos mislili in hoteli, govorili in delali. Amen!« (Mahnič 1889: 100) »Omika ali pa prosveta, ki narod odvrča od Boga, ki ga odteguje na nasprotno stran, ne povspešuje pravega napredka, bodi začasno gmotni stan narodov še tako vgoden, bodi mu zvenanje lice še tako svitlo in gladko, še tako olikano. Olike ni še omika, meni je mej obema bistvena razlika.« (Mahnič 1889: 34)

Štiriinšestdeseti člen Ustave Republike Slovenije je v marsičem posebnost, saj ne obravnava vseh manjšin ali narodnih manjšin, ki so del socialne doktrine, ampak posebne pravice predvideva le za avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji, medtem ko

na primer položaja romske skupnosti v Sloveniji, ki jo omenja 65. člen, ne šteje za ustavno materijo, ampak njegovo ureditev prepušča zakonu. Načeloma avtohtonost pri obravnavi manjšin ni dopustno merilo in pomeni obliko diskriminacije, ki jo uvrščam v okvir konservativistične politične doktrine. Pri tem vprašanju je zanimiv podatek, da Slovenija v povezavi z Mednarodno konvencijo o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije nima rezervacij, ter da je ena izmed pogodbenic Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin.

Poleg že omenjene sindikalne svobode iz 76. člena med izvorno socialistične prvine slovenske ustave štejem tudi z njo povezano določbo 77. člena o pravici do stavke, ki pa je konservativno omejena z načelom javne koristi. Boj za pravico do stavke ima v Sloveniji dolgo tradicijo. Med znane primere spada delavski sprevod iz leta 1920. Že leta 1903 v Naših zapiskih najdemo besedilo o tem, da so delavce po svetu slabe gospodarske razmere silile v stavke, pri čemer jih je gmotno in moralno podpirala Internacionala. V isti publikaciji najdemo tudi zapis: »Zahtevaj pravično plačilo za svoje delo. Če se ti reče: Kupčija slabo uspeva, tvoja mezda se mora zmanjšati, ti se moraš upogniti v slabi čas itd. – in se ti počasi odteguje pravična mezda in te napravlja za najbednejšo tovarno živino, tedaj odgovori: Slabi čas napravlja te, ne jaz. Vaša dobičkaželjnost, vaš nenasitni pohlep, radi vaše divje konkurence kupčija slabo uspeva; vi prehitujate drug drugega in v vaš propad hočete nas delavce potegniti. To mora jenjati! Mi imamo določevati ceno blagu. Mi, ki ustvarjamo, ne vi. Mi hočemo pravično mezdo za naše delo, kajti vsak delavec je svojega plačila vreden.« (Naši zapiski: 159)

Drugi členi slovenske ustave so preveč splošni, da bi jih lahko uspešno uvrstila v sklop tistih, v katerih je razviden prevladujoč vpliv posamezne politične doktrine.

7. SKLEP

»Sveta ne smemo pojmovati kot kompleks dokončanih stvari, marveč kot kompleks procesov, v katerem se dozdevno nespremenljive stvari nepretrgoma spreminjajo s tem, da se porajajo in prestajajo, in sicer spreminjajo tako, da se pri vsej navidezni slučajnosti in kljub trenutnemu nazadovanju naposled uveljavlja napredni razvoj.« (Hegel v Goričar 1959: 258)

Tako kot zakoni in predpisi na nižjih ravneh pomenijo zaščito določenih interesov na svojih področjih, ustava ščiti interese, ki jih družba ocenjuje kot najpomembnejše, in pravice, ki se v njenem kulturnem kontekstu štejejo za nedotakljive. Ob pregledu najpomembnejših političnih doktrin, njihovih osnovnih potez in vrednostnih sistemov sem uvidela, da so si v marsičem zelo sorodne in da jih precej več vrednot družijo kot ločuje, med njimi vsekakor najdemo Ulpijanova načela naravnega prava: pošteno živeti, nikomur nič žalega storiti, priznati vsakomur svoje. (*Honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere*; Goričar 1959: 76)

Slovensko politično okolje že vse od obdobja reformacije pozna tudi tokove liberalizma, ki zaradi prevladujočega vpliva katoliške cerkve, pozneje pa zaradi drugih družbenih okoliščin ni prišel v ospredje vse do devetdesetih let 20. stoletja. Prav takrat je nastajala nova ustava mlade slovenske republike, ki je med svojimi predhodnicami vsebinsko najbližje tisti iz leta 1947. Ob branju je očiten pomen, ki so ga njeni sestavljavci pripisovali posameznikovi osebni svobodi na vseh ravneh, kar glede na zgodovinski kontekst ne more biti presenetljivo. Slovenska ustava je tako v osnovi liberalna. Vseeno pa se v njej jasno zrcalijo vplivi doktrin, ki so prevladovali v preteklosti, in tistih, ki svojo moč še le oziroma ponovno pridobivajo.

Sklepanje kompromisov je bistven element parlamentarizma. Le s sodelovanjem vseh političnih misli in s konstruktivnim odnosom, v katerem nobena izmed političnih doktrin ne vztraja pri svojih načelih v najčistejši obliki, lahko moderna demokracija doseže raven, ki ustvarja kar najustreznejše okolje, v katerem lahko posamezniki zadovoljujejo svoje potrebe.

Slovenska ustava v najzlahtnejšem duhu liberalizma daje posamezniku možnost, da sam kroji svojo usodo, pri čemer je njegova svoboda omejena s svobodo drugih, z osnovnimi potrebami za zagotovitev okolja, ki omogoča družbeno blaginjo in s skrbjo za prihodnost družbe kot

celote. Ali se bo posameznik odločil dane možnosti izkoristiti ter, še več, ali bo s poznavanjem svojih pravic in z zahtevo po njihovem izpolnjevanju poskrbel, da se te ne bodo krčile, pa je odvisno od njega samega. Družba je vsota posameznikov in v demokratični ureditvi ima vsak izmed njih enako pomemben glas. Kot pravi John Ralston Saul, se družba oblikuje v smer, kjer išče izvir legitimnosti, ter ob tem izbira med bogom, kraljem, interesnimi skupinami ali pa državljani kot posamezniki, ki delujejo kot celota. (prim. Saul 1997: 77) Če posamezniki ne izkoriščajo svojih pravic, jih bodo izkoristili drugi.

Tri najpomembnejše politične doktrine so v resnici stare, kolikor je stara človeška družba. Podobne so razvoju človeka, ki se v mladosti bojuje za svoje mesto v družbi in si želi sprememb, ki mu bodo omogočile izboljšanje socialnega in političnega položaja, v srednjih letih s priborjeno samozavestjo stremi h krepitvi svojega vpliva, na stara leta pa išče mir in se trdovratno upira spremembam okolja, ki se mu je privadil in se le težka odpove kateremu izmed priborjenih privilegijev. Tako kot lahko, čeprav v nenehnih trenjih, ki se rešujejo s kompromisi, sobivajo različne generacije, velja enako tudi za različne politične doktrine. Zato »ex pluribus unum«.

8. LITERATURA IN VIRI

Bealey, Frank (1999): *The Blackwell Dictionary of Political Science*. Blackwell Publishers Ltd, Oxford.

Collin, P. H. (1988): *Dictionary of Government and Politics*, Peter Collin Publishing Ltd, Middlesex, UK.

Encyclopedia Britannica 2005, (elektronska različica) Deluxe Edition CD-ROM.

Fink-Hafner, Danica (2001): *Politične stranke*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Glasnik (1895) – letnik II.

Goričar, Jože (1959): *Oris zgodovine političnih teorij*. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Grad, Franc, Kaučič, Igor, Ribičič, Ciril, Kristan, Ivan (1999): *Državna ureditev Slovenije*, tretja spremenjena in dopolnjena izdaja. Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.

Hribar, Tine (1989): *Slovenska državnost*, Nova revija, 8; dodatna številka 1. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Jambrek, Peter (1992): *Ustavna demokracija*. Državna založba Slovenije, d. d., Ljubljana.

Jug (1901), št. 1, ur. Fr. Derganc. Tisk Friderik Jasper, Dunaj.

Kocjančič, Rudi, Ribičič, Ciril, Grad, Franc, Kaučič, Igor (1998): *Ustavno pravo Slovenije*. Visoka upravna šola, Ljubljana.

Kranjec, prof. Silvo (1932): *Pregled zgodovine Jugoslovanov*, 2. izdaja. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana.

Lukšič, dr. Igor, Pikalo, Jernej (1999): *Boj za sredino*. Teorija in praksa, let. 36, 1/1999, str. 112–128.

Lukšič, dr. Igor (1994): *Liberalizem versus korporativizem*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Lukšič, dr. Igor (1992): *Politične doktrine v Ustavi Republike Slovenije*. Teorija in praksa, let. 29, št. 3–4, str. 305–309.

Mahnič, dr. Anton (1889): *Rimski katolik*. Hilarijanska tiskarna, Gorica.

Matteucci, Nicola (1999): *Novoveška država: izrazoslovje in pota*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Naši zapiski, *Socialna revija* (1903): Leto I., Ljubljana.

OF: Sklepi in dokumenti Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju 1–3. X. 1943. Cankarjeva založba v Ljubljani.

Pavčnik, dr. Marijan (1988): Kakšna naj bo sodobna ustava SFRJ? Teorija in praksa, let. 25, št. 11–12, Ljubljana.

Pavčnik, dr. Marijan (2003): Teorija prava: prispevek k razumevanju prava. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Perovšek, Jurij (2005): Na poti v moderno. Poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.

Politička enciklopedija (1975), Savremena administracija, Beograd.

Protić, Stojan M. (1921): Vladni predlog ustava, Jedna kritika od Stojana M. Protića. Pantić i drug, Beograd.

Prpić, Ivan, Puhovski, Žarko, Uzelac, Maja (1990): Leksikon temeljnih pojmova politike. Školska knjiga, Zagreb.

Prunk, Janko (2002): Kratka zgodovina Slovenije. Založba Grad.

Prunk, Janko (1990): Nova slovenska samozavest: pogovori s slovenskimi političnimi prvaki. Lumi, Panatal, Ljubljana.

Ribičič, Ciril (1992): Ustavnopравни vidiki osamosvajanja Slovenije. ČZ Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.

Rodoljub, Glasilo »Slovenskega društva« v Ljubljani (1891). Narodna tiskarna, Ljubljana.

Sartre, Jean-Paul (1972): Muhe. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Saul, John Ralston (1997): The Unconscious Civilization. Penguin Books Australia Ltd., Ringwood, Victoria, Avstralija.

Scruton, Roger (1982): A Dictionary of Political Thought. Pan Books in association with The Macmillan Press, London.

Sills 1968, David L (ur.) (1968): International Encyclopedia of Social Sciences. Crowell Collier and Macmillan, Inc., ZDA.

SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika (1970). Državna založba Slovenije, Ljubljana.

Šnuderl, Makso (1962): Temeljna listina. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Vilfan, Sergij (1991): Uvod v pravno zgodovino. Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.

Volivni odbor katoliško-narodne stranke v Ljubljani (1901): Malo politično ogledalo za deželnozbornske volitve na Kranjskem l. 1901. Rzsodnim volivcem v preudarek. Zadržna tiskarna v Ljubljani.

Wikipedia.org.

Zečevič, dr. Momčilo (1977): Slovenska ljudska stranka in Jugoslovansko zedinjenje 1917–1921. Založba obzorja Maribor.

Dodatek 2

Dostopno na http://www.uvi.si/clinton/eng/cl_gl_j1.html (15. 3. 2006)

Copy of a letter of congratulation from the President of United States of America Mr Bill J. Clinton to Mr. Milan Kučan, President of the Republic of Slovenia, on the occasion of Slovenia's Independence Day in 1995.

Dear Mr. President:

On behalf of the American people, I would like to congratulate you and the people of Slovenia as you celebrate your fourth Independence Day on June 25.

Four years after it assumed its place among the nations of the world, Slovenia has become one of the success stories of the new Europe. The people of Slovenia can be proud of their many accomplishments in building a prosperous, stable and peaceful democracy.

Although Slovenia is a new country, the links between our peoples run deep and are rooted in a shared commitment to the principles of democracy. Centuries ago, when Slovene dukes were enthroned at Gosposvetsko Polje, the ceremony required that their assumption of power be endorsed by the people over whom they would rule. Surely, the values that inspired this ancient ceremony constitute the foundation of the Western political tradition - that government derives its powers from the consent of the governed.

In the spirit of our shared commitments to democracy, the people of the United States extend to you and to the people of the Republic of Slovenia our very best wishes on this special day.

Sincerely,
/s/
William J. Clinton